

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 4

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 4 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

О. Онищенко, академік НАН України

Редакційна колегія:

В. Горовий, заступник головного редактора

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbuv.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент: Україна та ЄС підтвердили налаштованість докласти зусиль для підписання Угоди про асоціацію в листопаді цього року.....	4
--	---

Аналітика

Тарасенко Н. Політична складова економічної угоди, або чому телеканал «Інтер» змінив свого власника?.....	5
--	---

Правові аспекти

Пальчук В. Правове забезпечення самобутності національних меншин в Україні.....	16
--	----

Економічний ракурс

Горовая С. «Нефтегаз Украины» в отношениях с «Газпромом» и Italia Ukraina Gas: мнения экспертов.....	35
---	----

Кулицький С. Поточна й перспективна ситуація в українській економіці: очікування економічних агентів та оцінки експертів.....	39
--	----

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	60
Здобутки української археології.....	62
Новітні технології для харчової промисловості.....	63
Альтернативні джерела енергії.....	63
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.....	64
Охорона здоров'я.....	65
Наукові видання.....	66
Наука і влада.....	68

До уваги держслужбовця

Радченко В. Ю., Левченко Ю. С., Шкаріна В. А.

Антикризове управління

Список літератури з фондів Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського (2011–2012 рр.)

(Продовження в наступному випуску) 75

Президент: Україна та ЄС підтвердили налаштованість докласти зусиль для підписання Угоди про асоціацію в листопаді цього року

Україна та Європейський Союз підтвердили налаштованість докласти зусиль для підписання Угоди про асоціацію в листопаді цього року. Про це заявив Президент України В. Янукович на зустрічі з представниками ЗМІ після завершення пленарного засідання XVI саміту Україна – ЄС у Брюсселі. «Разом із моїми колегами ми підтвердили спільну налаштованість докласти усіх зусиль для підписання цієї угоди під час саміту ініціативи “Східне партнерство”, що відбудеться у Вільнюсі в листопаді цього року», – сказав глава держави.

В. Янукович підкреслив, що основну увагу під час XVI саміту Україна – ЄС було приділено обговоренню перспектив реалізації ключового завдання порядку денного на 2013 р. – підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Президент України подякував президенту Європейської Ради Герману ван Ромпею і президенту Європейської комісії Жозе Мануелю Баррозу «за відверту та конструктивну дискусію». «Наша сьогоднішня зустріч стала доброю нагодою для обговорення результатів роботи, яку здійснює Україна, для того щоб відповісти на очікування ЄС у контексті майбутнього переходу наших відносин у формат політичної асоціації та економічної інтеграції», – сказав В. Янукович.

Глава держави зазначив, що поінформував лідерів ЄС про першочергові кроки, які здійснює та планує здійснити українська влада в контексті внутрішніх реформ та європейської інтеграції.

«Ми детально обговорили кроки України в напрямку вдосконалення виборчого законодавства та системи правосуддя», – сказав Президент. Він висловив упевненість, що важливу роль у цьому контексті відіграватиме започаткований нещодавно діалог Україна – Європейський Союз з питань реформування правосуддя. «Я наголосив на відкритості України до обговорення з європейськими партнерами найскладніших тем», – зазначив Президент, додавши, що в цьому контексті було позитивно відзначено можливості, які надає сторонам спілкування в рамках діяльності Моніторингової місії Європейського парламенту під керівництвом пана Кваснівського та пана Кокса.

«Я підтвердив свою підтримку щодо її подальшої роботи», – сказав В. Янукович.

За словами глави держави, також було відзначено прогрес у виконанні Українською державою Порядку денного асоціації Україна – ЄС.

В. Янукович наголосив, що Україна, серед іншого, вжила заходів з реформування системи керування державними фінансами. «Це дозволило нам сьогодні остаточно узгодити питання надання Україні макрофінансової допомоги Європейського Союзу», – повідомив Президент.

За його словами, задля посилення взаємодії щодо покращання інвестиційного середовища в Українській державі та з огляду на очікуване створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, сьогодні було зроблено ще один крок – підписано спільний документ щодо започаткування діалогу Україна – ЄС з питань бізнес-клімату.

Глава держави також повідомив, що під час саміту сторони «багато говорили про спільні виклики нашої енергетичній безпеці та перспективи поглиблення співробітництва України і ЄС у сфері енергетики».

У свою чергу президент Європейської Ради Герман ван Ромпей зазначив, що ЄС сподівається підписати й ратифікувати Угоду про асоціацію з Україною, визнаючи її європейські очікування та європейський вибір. «Я хочу заохотити Президента Януковича зробити всі необхідні кроки, щоб показати чітку відданість реформам і рішучість продовжити амбіційні пункти порядку денного по “Східному партнерству”», – сказав Герман ван Ромпей.

Він також додав, що Україна вже зробила ряд кроків на шляху щодо виконання взятих на себе зобов'язань, але необхідний ще більший прогрес у цьому напрямі (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/news/26968.html>). – 2013. – 25.02).

Аналітика

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Політична складова економічної угоди, або чому телеканал «Інтер» змінив свого власника?

Однією з найпомітніших подій у вітчизняному медіа-бізнесі стало укладення 1 лютого угоди щодо продажу компанією К.Н. Media Limited, що належить колишньому першому віце-прем'єру України В. Хорошковському, 100 % акцій компанії Inter Media Group Limited. Компанія володіє 61-відсотковою часткою в найбільшому українському телеканалі «Інтер», 90-відсотковими

частками в телеканалах «Ентер Фільм» і «Ентер Музика», 100 % телевізійних каналів K1, K2, «Мегаспорт», НТН, МТВ-Україна й інформаційного агентства «Українські новини». Також має інші медіа-активи в Україні й за кордоном. Контроль над цими ресурсами перейде до GDF Media Limited, яка виступила покупцем Групи і належить мільярдерові й голові Федерації роботодавців України Д. Фірташу після отримання відповідного дозволу Антимонопольного комітету України.

Group DF – диверсифікована міжнародна група компаній, яка здійснює свою діяльність у ряді країн Європи і Азії. Основними напрямками діяльності групи є азотний, титановий, газовий і банківський бізнеси. Інші сфери діяльності групи в даний час включають агробізнес, виробництво кальцинованої соди, розвиток енергетичної інфраструктури та нерухомість.

Як повідомила прес-служба Group DF, новими акціонерами компанії Inter Media Group Limited стануть компанії, які належать Д. Фірташу і главі Адміністрації Президента України С. Львовчкіну. За словами глави АП, свої «близько 20 % акцій» в групі «Інтер» він передав в управління компанії Д. Фірташа GDF Media, убезпечивши себе від претензій у тому, що займається бізнесом на держслужбі. «Компетентні люди кажуть, що Львовчкін зробив публічне визнання, щоб юридично і політично позбавити себе від можливої критики – журналісти все-одно копали б під угоду і домагалися імен бенефіціарів», – говорить політолог В. Фесенко.

Пояснюючи свою участь в угоді, С. Львовчкін заявив, що «Інтер» не буде використовуватися в PR-цілях власників, а медіа-група стане «успішним бізнес-проектом». «Мої вимоги до управлінців прості: успішний медіа-бізнес і професійна робота творчої команди. Мірилом тут будуть цифри: фінансові показники і рейтинги телепрограм», – сказав він.

Коментуючи придбання активів, Д. Фірташ заявив, що «ідею придбання «Інтера» почали обговорювати із С. Львовчкіним ще у 2006 р., тоді ж і вперше обговорили цю угоду з власником каналу. Переговори в кілька етапів тривали протягом усього цього періоду часу, і я радий, що ми досягли домовленості про закриття угоди».

Д. Фірташ підкреслив, що вважає телевізійну галузь перспективною в Україні і бачить своє завдання в побудові ефективного бізнесу. «Я готовий зробити все, щоб забезпечити розвиток телевізійної групи на основі кращих міжнародних стандартів. Розвиток такої потужної телевізійної групи, як «Інтер» – це розвиток телебачення в Україні в цілому», – зазначив Д. Фірташ. Він також наголосив, що розвиток власного виробництва – це стратегічний пріоритет для телевізійної групи: «Це моя позиція як власника і як роботодавця. Власне виробництво – це розвиток телевізійного ринку України, це нові робочі місця».

Угоду було укладено, виходячи з оцінної вартості всієї медіа групи – 2,5 млрд дол. Однак сума операції, названа прес-службою каналу «Інтер», на думку експертів, виглядає швидше політичною, ніж ринковою. У лютому

2008 р., ще до кризи, В. Хорошковський оцінив вартість своєї медіа-групи у 2 млрд дол. Вже тоді цифра виглядала невиправдано високою. Тим не менш, сьогодні Д. Фірташ виклав за неї нібито на 500 млн дол. більше. Пояснити це можна лише одним: бізнесмен заплатив не за бізнес, а за впливовість найбільшого каналу країни.

На політичній складовій угоди наголошує директор Інституту глобальних стратегій В. Карасьов. «На першому плані все ж таки політика. Тому що Хорошковський все ж таки більше політик, ніж бізнесмен. Окрім медійних активів, у нього немає серйозних промислових чи фінансових активів в Україні. Зате він має політичні амбіції. Інструментом їх реалізації міг би бути "Інтер", який останнім часом тримав радше проопозиційну, аніж провладну лінію. Влада вирішила це питання. Тому що мова йде не про якийсь там кабельний канал, а про найбільш впливовий телеканал країни. І зрозуміло, що без того, щоб "Інтер" був лояльний владі, даремно мріяти про президентські вибори 2015 р. і про переобрання Януковича», – сказав політолог. На думку експерта, В. Хорошковський, продавши свої медіа-активи, уже не має політичних перспектив. «Команда Януковича вирішила це питання. Як з Хорошковським, так і з "Інтером"», – сказав В. Карасьов.

В. Карасьов вважає, що продаж телеканалу «Інтер» свідчить про перерозподіл медіа-ринку в Україні, зокрема, з прицілом на вибори мера Києва. «Була змінена редакційна політика Інтера, і ця концепція стала більш опозиційною. Це прецедент. Бо це не Перший національний, не 5 канал. Це Інтер! Крім того, ми ж говорили, що 2013 р. – це "зачистка": медіа-ресурсів, політичних ресурсів, партійних ресурсів, концентрація їх перед виборами 2015 року. Чому влада поспішає? Не тільки через те, що Інтер став опозиційним, а тому що будуть і київські вибори – це теж дуже важливо. Це важливий медіа-актив на вибори в Києві», – зазначив В. Карасьов.

Виникає також питання, звідки у Д. Фірташа вільних 2,5 млрд дол. Відомо, що журнал «Корреспондент» у листопаді 2012 р. оцінив усі активи Д. Фірташа у 3,2 млрд дол., а медіа-активи В. Хорошковського – у 395 млн дол. Тож навіть якщо В. Хорошковський запропонував купити свою групу за завищеною ціною, а Д. Фірташ погодився, то останньому знадобився б грандіозний розпродаж свого бізнесу або залучення кредитних коштів. Про це нічого не повідомлялося. Власник Group DF, навпаки, неабияк витратився у 2012 р. на скуповування активів у ключових для нього сферах. У цьому контексті в медіа-середовищі з'явилася версія, що «скоріше за все, гроші на покупку "Інтера" (принаймні якусь частину грошей) Д. Фірташу дала "сім'я", від імені якої і буде вестися інформполітика каналу». «Я думаю, що це була така пропозиція, від якої не можна було відмовитися. Як на мене, тут є багато таємниць. По-перше, дуже велика сума. Я не думаю, що це все – гроші Фірташа. Фірташ може бути номінальним покупцем, а в долі можуть бути й інші. Можливо, за Фірташем можуть бути і представники "сім'ї", можливо, інші

його партнери», – припустив голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко.

На його думку, продаж ініціювали, щоби «не створювати проблему для самого В. Хорошковського і не дратувати інших». «Але, я думаю, що головне завдання, яке вирішувалося, – зняти нинішню напругу, яка склалася у стосунках між Хорошковським і телеканалом “Інтер” та урядом. Тому що це було не в інтересах влади», – зазначив політолог.

За його словами, також треба було зберегти «Інтер» у сфері впливу влади, щоб він був її інформаційним зняряддям і у контексті перспективи майбутніх президентських виборів.

«А далі були вже суто бізнесові розрахунки. Плюс питання – кому краще продати. Я думаю, що тут не останню роль відіграла та обставина, що у Фірташа був опціон на придбання частини акцій цього медіа-холдингу. Також, на мою думку, самому Хорошковському було вигідніше з різних причин продати телеканал людині, з якою він уже був партнером, яка не є для нього ворогом і прямим конкурентом, ніж людям, з якими у нього виникли певні проблеми», – вважає В. Фесенко.

Явне завищення оцінки Inter Media Group чимало експертів схильні пояснювати фінансовими обладками, що не мають прямого відношення до самої угоди. Наприклад, залежно від конкретних параметрів договору, це може бути вигідно покупцеві для мінімізації податків. Деякі експерти вважають, що в ціну «защита» вагома сума, яка буде в тій чи іншій формі повернута реальному покупцеві. Якщо це так, то продаж ТВ-групи може розцінюватися і як масштабна операція з легалізації капіталів. На жаль, встановити істину тут неможливо не лише через комерційну таємницю, а ще й тому, що формально всі домовленості відбуваються між офшорними фірмами.

Купівля-продаж медіа-групи «Інтер», скоріше за все, не принесе бюджету України ніякої користі, оскільки обидва учасники угоди не є резидентами України, «тобто отримання продавцем доходу в розмірі 2,5 млрд дол. не підконтрольне Міністерству доходів і зборів України», підкреслила старший юрист юридичної групи LCF О. Волянська.

Як повідомив юрист, глава компанії з обслуговування інвестицій Investment Service Ukraine І. Герасименко, якби В. Хорошковський був прямим власником компанії КН Media Limited, він повинен був би заплатити в казну України 17 % податок з інвестиційного прибутку (різниця між ціною купівлі та продажу Inter Media Group Limited) від проданого активу. «Але фактичним власником кіпрської компанії КН Media Limited є інша кіпрська компанія КН Steel Industry Limited, що підтверджується офіційною інформацією з Реєстру компаній Кіпру», – повідомив юрист. За словами І. Герасименка, В. Хорошковський не є безпосереднім власником і компанії КН Steel Industry Limited, що теж підтверджується випискою з кіпрського реєстру компаній.

«Таким чином, у Хорошковського немає обов'язку зі сплати податків відповідно до законодавства України. Компанія КН Media Limited теж нічого не заплатить, оскільки прибуток, який виникає на Кіпрі при продажу акцій і корпоративних прав, не оподатковується. Якщо бути точним, то податок на приріст капіталу на Кіпрі дорівнює нулю», – резюмував експерт.

Тим часом В. Хорошковський не втратив нагоди надати ситуації політично-го забарвлення. «За умов, що склалися, я не маю можливості забезпечувати розвиток Групи, і саме ці обставини стали моєю головною мотивацією щодо продажу», – цитує його прес-служба «Інтера».

Згадані «умови» у В. Хорошковського, імовірно, могли скластися після його заяви про незгоду з повторним призначенням М. Азарова главою уряду, оскільки Прем'єр «нездатний проводити економічні реформи». Після цього в ефірі «Інтера» почали з'являтися сюжети з критикою влади. М. Азаров тоді заявив, що ці сюжети «є неправдивими і свідомо протистоять політиці уряду». Проте ні В. Хорошковський, ні «Інтер» ніколи не критикували В. Януковича. Тож не дивно, що серед спостерігачів одразу виникла версія, що насправді «Інтер» продано на користь найближчого оточення Президента. Тим паче, торік уже ходили чутки про зацікавленість телеканалом з боку О. Януковича.

Разом з тим, на думку ряду експертів, роль «сім'ї» в медіа-оборудці залишається під знаком питання з огляду на завищену ціну та статус самого В. Хорошковського, який, як уже було сказано, не впустив нагоди виставити себе ледь не опозиціонером, натякаючи на тиск щодо продажу «Інтера». Але ніхто не стане переплачувати людині, затиснутій у кут. Тож про передачу в руки «сім'ї» «головного телеканалу країни» говорити поки що зарано. Водночас офіційний перехід його до рук Д. Фірташа робить останнього ще потрібнішим для влади. З іншого боку, до В. Хорошковського ніби знімається питання лояльності на випадок, якщо він таки пограється в «конструктивного опозиціонера» на наступних президентських виборах.

Утім, варто враховувати, що до 2015 р. інтерес «сім'ї» отримати потужний пропагандистський рупор під свій безроздільний контроль лише зміцніє, прогноують експерти. Тому припускається, що нинішня абсурдно велика сума, у яку оцінено Inter Media Group – це свого роду «заділ» на майбутні переговори щодо медіа-ресурсу з представниками «сім'ї».

Водночас, як зауважують оглядачі, навряд чи В. Хорошковський «засвітив би» оцінку Inter Media Group без згоди формального покупця – Д. Фірташа. Тож ці двоє залишаються партнерами і в даній обладці, які б гроші не були заплачені насправді, і які б можливі махінації не пояснювали перебільшення вартості акцій.

Ще одне пояснення високої ціни може полягати в тому, що, за деякою інформацією, Д. Фірташ і група «Росукренерго» покупкою «Інтера» за 2,5 млрд дол. нібито розрахувалася з В. Хорошковським за послуги з повернення на баланс РУЕ 11 млрд кубів газу, відібраних Ю. Тимошенко у 2009 р.

Тобто ціна «Інтера» включає в себе частку В. Хорошковського, який, будучи главою СБУ, керував операцією з повернення газу Д. Фірташу. Проте ця версія виглядає слабкою з огляду на те, що статус опального олігарха, на який нині претендує В. Хорошковський, занадто хиткий для отримання старих боргів. Та й премія за послугу здається зavelикою.

Якщо дивитися на придбання виключно як на бізнес, то Д. Фірташу доведеться «відбивати» покупку не рік і не два. Так, за даними Всеукраїнської рекламної коаліції, у 2012 р. рекламодавці витратили на виробництво і розміщення реклами на загальнонаціональних телеканалах (фактично, мова про три приватні медіа-холдинги – В. Хорошковського, В. Пінчука та І. Коломойського, а також державний Перший національний) 3,74 млрд грн (з урахуванням частки рекламних агентств). Прогноз для тих же гравців на 2013-й – 4,1 млрд грн або 500 млн дол. на всіх.

«Група “Інтер”, за даними ЗМІ, є збитковою, прибутку не приносить ніякого. Це означає, що ціна створюється політично. Політична ціна – це ціна політичного впливу найбільшого медіаактиву в Україні. А політичний вплив – це суб’єктивна оцінка домовленостей між сторонами», – прокоментував суму угоди экс-гендиректор ТВі, народний депутат М. Княжицький.

Експерти заявляють, що на телевізійному ринку України великого прибутку не заробити. Заходить в цей бізнес тільки з точки зору грошей – свідомо прирікати себе на збитки. Однак за допомогою найбільш рейтингового каналу навіть в Україні можна досягти високого становища, зокрема, надаючи політичні послуги владі.

Деякі оглядачі трактують продаж «Інтера» як конфлікт групи «РосУкрЕнерго» (Д. Фірташ, С. Львовчкін, В. Хорошковський, Ю. Бойко) із «сім’єю». Нібито це протистояння досягло апогею, коли колишньому власнику ТВ-групи «Інтер» В. Хорошковському висунули ультиматум, одночасно влаштувавши на каналі податкову перевірку. Вимушений характер угоди не приховував ні сам В. Хорошковський, ні члени громадської ради каналу. Раніше газета «Коммерсант-Україна» повідомляла про те, що В. Хорошковського поставили перед вибором: публічно продати «Інтер» С. Львовчкіну і Д. Фірташу, або синові Президента О. Януковичу. Джерела, близькі до Банкової, підтверджують цю версію і припускають, що була і третя альтернатива – відкриття кримінальної справи, пов’язаної зі зміною власників каналу після смерті одного з його засновників І. Плужникова.

Не виключено, що угода В. Хорошковського із С. Львовчкіним і Д. Фірташем стала сюрпризом для «сім’ї», припускають експерти, а легалізація частки С. Львовчкіна – вимогою В. Януковича: якщо С. Львовчкін хоче зберегти за собою керування каналом, він повинен взяти на себе особисту відповідальність за те, що відбувається на «Інтері».

Ситуація для РУЕ – патова, говорить політехнолог Т. Березовець. Представники цього угруповання в уряді, колишні міністри, а нині – віце-прем’єри

Ю. Бойко та К. Грищенко втратили колишні можливості та більше не впливають на освоєння бюджетних потоків. Тому, говорить Т. Березовець, сьогодні С. Львовчкіну критично важливо довести В. Януковичу свою незамінність напередодні президентських виборів-2015. «Довести він може тільки з допомогою «Інтера», який «сім'ї» отримати не вдалося. Вона зайнята розвитком вузьконішевих каналів та ЗМІ, які в найближчій перспективі не зможуть допомогти Президенту встановити контроль над інформаційним полем. Завдання Львовчкіна – зберегти вплив групи за допомогою можливостей телеканалу «Інтер», або зберегти хоча б себе в обіймі Президента», – говорить експерт.

Шеф-редактор «Телекритики» Н. Лігачова під час програми «Сьогодні про головне» на ТВі висловила свою думку щодо мотивів цієї медіа-угоди. «Коли Хорошковський не увійшов до нового складу уряду, він ще більше поміняв редакційну політику, була створена редакційна рада, до якої увійшли відомі громадські діячі. Думаю, це не влаштувало найближче оточення Президента і партнерів з відомої трійки Хорошковський – Львовчкін – Фірташ. І його просто змусили продати канал».

На її думку, не виключено, що, будучи стратегом, В. Хорошковський вирішив пожертвувати своїм медіа-бізнесом, щоб отримати перепочинок перед фінансово витратним забігом у президентській 2015 р. Інше питання, що у нього в Україні практично не залишилося видимих союзників, у той час, як конкурентів і опонентів – більш ніж достатньо. А поки ж з великою часткою впевненості можна сказати, що колишній власник «Інтера» далеко від політичного олімпу не відійде. Амбіції не дозволять.

Після продажу найрейтинговішої «кнопки» у В. Хорошковського, без сумніву, виникає серйозна дилема – що робити далі? З одного боку, поява серйозних фінансових ресурсів відкриває перед ним перспективи повторення сценарію президентських виборів 2010 р., коли экс-віце-прем'єр, нинішній депутат від Партії регіонів С. Тігіпко, який отримав у 2007 р. від продажу банків «ТАС-Комерцбанк» і «ТАС-Інвестбанк» шведській фінансовій групі Swedbank 735 млн дол., зумів ефективно використати кошти, посівши третє місце в першому турі президентських виборів.

Чи вдасться повторити В. Хорошковському успіх С. Тігіпка, залишається під великим питанням. По-перше, є суто технологічні проблеми: ніша «нового обличчя» на сьогодні закріпилася за лідером партії УДАР В. Кличком. По-друге, продаж «Інтера» залишив В. Хорошковського без головного медіа-інструменту, за допомогою якого можна було б вести інтенсивну інформаційну кампанію. Якщо між ним і Д. Фірташем не існує домовленості про допуск до своїх медіа-ресурсів, то про політичні амбіції на президентських виборах 2015 р. говорити не доводиться.

Голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко заявив, що після продажу телеканалу «Інтер» В. Хорошковський, скоріше за все, на певний час відійде від публічної діяльності і буде займатися

тільки бізнесом. «Варіанти є дуже різні і абсолютно протилежні, враховуючи і нинішню ситуацію Хорошковського, і його минуле. Один з дуже ймовірних варіантів: він просто на час піде з політики, взагалі, можливо, з публічної діяльності, буде займатися бізнесом. Тим більше, якщо він отримає не менше половини коштів, які оголошені за телеканал “Інтер”, то це – дуже хороший ресурс для різних бізнес-проектів», – зазначив В. Фесенко.

За його словами, очікувати, що найближчим часом В. Хорошковський стане опозиційним політиком, не варто. «Вся його “опозиція” раніше обмежувалася критикою М. Азарова, протистоянням з М. Азаровим, але в протистояння і конфлікти з Президентом він не вступав. Думаю, що зараз навряд чи зміниться. Він і раніше не був схильний до опозиційної діяльності, швидше, завжди тяжів до компромісу і взаємодії з владою, хто б це не був: Тимошенко, потім – Янукович. Думаю, що і зараз, з огляду на нинішню ситуацію, він просто візьме паузу», – зазначив експерт.

Якщо він і піде в публічну політику, зокрема, візьме участь у президентських виборах, а такий варіант, на думку політолога, імовірний, то може претендувати на роль третьої сили, але не з претензією на перемогу, а для того, щоб використовувати цю участь для повернення у велику політику, стверджує політолог. «Можливо, у разі перемоги Януковича, якщо це трапиться, він повернеться в команду Президента вже на нових умовах», – прогнозує В. Фесенко

Також В. Фесенко звертає увагу на ще один варіант, який нині активно обговорюють – що В. Хорошковський може стати певним «новим Тігіпко». «Але мені здається, що повторити успіх Тігіпка Хорошковському буде важче. По-перше, це і повторення, а воно завжди – гірше. По-друге, все-таки репутація у Хорошковського трохи заплямована під час перебування при владі», – зазначив він.

Після зміни власників «Інтер» отримав і нове керівництво. Воно, як і очікувалося, стало ще більш провладним. Збори акціонерів «Телеканалу Інтер», які відбулися 14 лютого, обрали новий склад наглядової ради. Також був призначений новий склад правління телеканалу.

Так, інтереси мажоритарного акціонера Д. Фірташа в Наглядовій раді представляють голова наглядової ради Б. Краснянський, який буде відповідати за фінансові, юридичні та корпоративні питання, Г. Безлюдна – відповідальна за стратегію і розвиток телевізійного бізнесу, Р. Шетлер-Джонс – директор GDF MEDIA. Від міноритарних акціонерів (глави Адміністрації Президента С. Львовичкіна) у наглядову раду ввійшли Д. Орлов з російського «Першого каналу» і М. Караєва (ТОВ «Пегас Телебачення»).

У свою чергу наглядова рада сформувала нове керівництво каналу. Так, головою правління телеканалу «Інтер» став Є. Бенкендорф. Крім нього до складу правління увійшли А. Нікітін (призначений головним редактором телеканалу), І. Іонова (зайняла посаду креативного продюсера), а також А. Довгопятів (призначений виконавчим директором) і О. Романюта, який призначене-

ний фінансовим директором. Також Г. Безлюдна призначена директором з розвитку компанії Inter Media Group. Вона уповноважена акціонерами керувати медіа-бізнесом і забезпечувати розвиток медійних активів групи.

Колишній ведучий «Великої політики» на «Інтері» відомий журналіст Є. Кисельов став директором компанії «Національні інформаційні системи» (займається виробництвом програм «Новини», «Подобиці», «Подобиці тижня» для «Інтера»).

За словами медіа-експерта О. Довженка, «природно, що після переходу групи "Інтер" під контроль Фірташа і Львовчкіна вони хочуть поставити на чолі медіа-групи керованих і водночас компетентних менеджерів. Є. Бенкендорф – це вдалий вибір: "Інтер" для нього рідний, він дуже тонко розуміє психологію аудиторії цього каналу й здатний виправити помилки, яких наробила менеджерська команда Зеленського – Порохняка. Водночас Єгор довів свою лояльність за три роки роботи на Першому національному, де був ставлеником тих самих Львовчкіна, Фірташа і Хорошковського. Те саме стосується й Кисельова, який продемонстрував свою готовність до компромісів, будучи ведучим "Великої політики". Ці люди абсолютно поділяють погляд на взаємини політики й медіа, сформульований нещодавно російським чиновником Олексієм Волінім: робити те, що каже дядя, на якого ти працюєш».

На зміну тандему Бенкендорф – Арфуш на керівні посади в НТКУ, прогнозує експерт, приїде хтось консервативніший, «який-небудь зрозумілий для Банкової телебюрократ, адже спроби розвивати канал за моделями комерційного телебачення не дали вагомих результатів. Це, утім, прогноз без урахування можливих підводних течій і підклимних суперечок, які можуть вплинути на процес зміни влади на Першому, адже контроль Фірташа над державним медіа-ресурсом може не сподобатись так званій "сім'ї"».

Водночас у організації «Репортери без кордонів» стурбовані зміною ключових менеджерів телеканалу «Інтер». «Нас стурбував уже той факт, що голова президентської Адміністрації став співвласником телеканалу», – сказала представник цієї організації в Україні О. Романюк. «У Європі була лише одна людина, яка володіє і всією повнотою влади, і впливовими ЗМІ – прем'єр Італії Сільвіо Берлусконі», – зазначила вона.

О. Романюк нагадала, що нещодавно Є. Кисельов, призначений керівником інформаційного мовлення медіа-групи, в інтерв'ю заявив, що підтримує дружні відносини з І. Шуваловим, який донедавна був радником глави Адміністрації Президента. «Отже, він буде діяти в інтересах Сергія Львовчкіна», – упевнена представник «Репортерів без кордонів».

Противагою команді Президента, на думку О. Романюк, повинна стати Г. Безлюдна – довірена особа Д. Фірташа, який не зацікавлений у тому, щоб канал був рупором Адміністрації Президента. «Її призначення (у наглядову раду) дає надію, що зміни в інформаційній політиці не будуть проходити лег-

ко», – сказала О. Романюк. Зокрема, вважають експерти, Г. Безлюдна повинна гарантувати, що на каналі залишиться шоу Г. Безулик «Справедливість».

У свою чергу генпродюсер «5 каналу», народний депутат Ю. Стець («Батьківщина») вважає, що під керівництвом С. Кисельова інформаційна політика каналу зміниться й стане пропрезидентською. «Ознаки заангажованості він показував, ще коли вів на “Інтері” ток-шоу. До нього на ефірі не могли потрапити представники опозиційних сил, він завжди був налаштований тенденційно», – сказав Ю. Стець.

«Стор Бенкендорф чудовий менеджер, але він завжди дистанціюється від політичних питань. Схоже, він буде відповідати за весь контент, окрім інформаційного, який буде у віданні Євгена Кисельова. Наглядова рада ж буде представляти на каналі насамперед комерційні інтереси Дмитра Фірташа», – зазначив він.

Редакційна політика «Інтеру» з приходом нового власника стане менш критичною та менш збалансованою, прогнозує шеф-редактор «Телекритики» Н. Лігачова. Вона зауважила, що «Інтер», скоріше за все, знову перейде до старого попереднього формату, яким ми звикли його бачити. «Він буде лояльним до влади, сервільним до уряду, без збалансованості, без плюралізму, без жорсткої критики. Гадаю, все повернеться “на круги своя”. Для медіа-простору, вважаю, це втрата. Тому що зміна редакційної політики найбільшого каналу країни мала б значний вплив на зміну всього телепростору».

На користь цієї точки зору свідчить, зокрема, ситуація навколо ток-шоу Г. Безулик «Справедливість». Схоже, що нові власники не зацікавлені в його продовженні. Водночас, за словами В. Фесенка, «рейтинги програми високі, вона перша серед ток-шоу. Закривати її нелогічно, бо це викличе звинувачення у втручанні в інформаційну політику каналу».

Єдина можливість закрити незаангажоване суспільно-політичне шоу, щоб це не спровокувало хвилю критики на адресу С. Львовичкіна, – домогтися низьких рейтингів передачі. І це завдання, говорять джерела на каналі, вже вирішують. Нібито за рекомендаціями з Адміністрації Президента за півгодини до початку ефіру від участі відмовляються топові спікери. Так сталося на одному з перших ефірів, коли в повному складі від участі в шоу Г. Безулик відмовилися всі спікери Партії регіонів. Проблеми з VIP-гостями виникли і 8 лютого. Чекали голів парламентських фракцій, але замість О. Єфремова прийшли рядові «регіонами» С. Фабрикант і О. Зарубінський, замість лідера комуністів П. Симоненка приїхав С. Кілінкаров. «В останній момент всі лідери фракцій, окрім Арсенія Яценюка, відмовилися. Деякі зробили це за півгодини до ефіру. Наприклад, Олег Тягнибок», – говорять на каналі. Свою згоду на участь нібито дав і В. Кличко. «Однак його переконали – він пішов до Шустера, незважаючи на те що аудиторія цієї програми менша», – додають працівники каналу. Замість лідера УДАРУ на політичне ток-шоу від партії

прийшов В. Наливайченко. Соратники О. Тягнибока виправдовують відсутність свого лідера проблемами зі здоров'ям.

Водночас рейтинги нового ток-шоу Г. Безулик «Справедливість» показали, що попит на критичну інформацію в суспільстві сьогодні вкрай високий, підкреслила директор Інституту масової інформації, член громадської ради «Інтера» В. Сюмар. Крім того, нардеп і генеральний продюсер 5 каналу Ю. Стець зазначив, що шоу Г. Безулик може стати каталізатором реформ на «Інтері», оскільки телеведуча не буде працювати під тиском і сліпо виконувати вказівки керівництва.

Сама телеведуча заявила, що уклала контракт із телеканалом, а не з власником, – хоча й визнала, що готова до будь-яких поворотів долі.

Н. Лігачова вважає, що «за певних умов шоу Анни Безулик може залишитися на телеканалі. Але на які компроміси має в такому разі піти Анна Безулик і що їй запропонують – ось питання. Якщо це будуть компроміси, на які Анна погодиться, вона залишиться. Якщо ні – тоді ні», – зауважила Н. Лігачова.

На сьогодні угода про продаж телеканалу «Інтер» не оформлена юридично, заявив заступник голови Антимонопольного комітету України (АМКУ) Р. Кузьмін. «Ми уважно стежимо за цим процесом. Угода є, але вона юридично не оформлена. Тому, якщо це буде відбуватися, то група (Gdf Media Limited) повинна звернутися в Антимонопольний комітет за погодженням», – заявив Р. Кузьмін. За його словами, якщо угоду і було реалізовано без узгодження з АМКУ, то має бути сплачено штраф. Р. Кузьмін також зазначив, що за його інформацією покупець має намір звернутися в АМКУ для узгодження угоди.

Отже, проаналізувавши політичні мотиви, фінансові вигоди і медійні наслідки продажу найбільшої ТВ-групи України, експерти доходять висновку, що суспільно-політичне мовлення каналу «Інтер» та медіа-групи в цілому набуває більш провладного характеру. Висловлюються думки про те, що володіння найбільшим з медіа-активів країни збереже групу Львовчкіна – Фірташа при владі, але позбавить глядачів об'єктивної суспільно-політичної інформації.

В. Пальчук, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ,
кандидат наук із соціальних комунікацій

Правове забезпечення самотності національних меншин в Україні

1. Правовий статус національних меншин в Україні

Забезпечення прав і свобод людини й громадянина на сьогодні є найважливішим питанням внутрішньої і зовнішньої політики всіх розвинутих держав світу. Саме належний стан справ у цій сфері, практична реалізація правових пріоритетів є критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому. Для України як європейської держави – це питання також є актуальним. У матеріалах правової тематики акцентується увага, що відповідно до Конституції влада в Україні належить безпосередньо її народу як першоджерелу влади і до того ж усьому народу, а не будь-якій його частині. У Преамбулі Конституції України чітко визначено, що «Український народ – громадяни України всіх національностей...» Так, крім українців, на території сучасної України проживають її громадяни, які належать до різних національностей. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. на території України проживають понад 130 національностей. Українці становлять 77,8 %, росіяни – 17,3 %. Далі білоруси (0,6 %), молдавани (0,5 %), кримські татари (0,5 %), болгары (0,4%), угорці, румуни й поляки (по 0,3 %), євреї (0,2 %) та інші, що говорить про важливість правового регулювання становища національних меншин в Україні, яке здійснюється як вітчизняним законодавством, так і тими міжнародно-правовими актами, що ратифіковані Верховною Радою України.

Після проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України 1 листопада того ж року прийнято Декларацію прав національностей України ¹. Першим законодавчим актом незалежної України у сфері міжетнічних взаємин був Закон України «Про громадянство України» 1991 р., який передбачав «нульовий варіант» щодо набуття громадянства України – кожен мешканець України автоматично отримав право на громадянство України ². З метою забезпечення прав і свобод своїх громадян різних національностей і керуючись міжнарод-

¹ Див.: Декларація прав національностей України. 1 лист. 1991 р. // Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 474–475.

² Закон України «Про громадянство України» 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 50. – Ст. 701 (втратив чинність на підставі закону № 2235-III від 18.01.2001).

ними правовими нормами в Україні діє Закон України «Про національні меншини»
від 1992 р. Як зазначено в цьому законодавчому документі, Верховна Рада країни, виходячи із життєвих інтересів української нації і всіх національностей у справі розбудови незалежної демократичної держави, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України (1771-12), дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, приймає цей Закон з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток.

У контексті розгляду забезпечення прав національних меншин відповідно до світової і, зокрема, європейської практики фахівці визначають:

- право меншин на існування;
- право на користування здобутками власної культури й мови та на їх розвиток;
- право меншин на забезпечення для них функціонування національних шкіл та інших навчальних закладів (у тому числі й вищої освіти) з викладанням рідною мовою і контролю за навчальними програмами;
- гарантії політичного представництва в органах, які визначають політику держави як на виконавчому, так і на законодавчому рівнях;
- надання автономії з передачею меншинам права керувати своїми внутрішніми справами, принаймні у сфері культури, виховання, освіти, релігії, інформації, соціальних справ, із забезпеченням за допомогою субвенцій (на рівні культурної автономії, можливої як при дисперсному, так і при компактному проживанні меншини) і важелів оподаткування (на рівні територіальної автономії, можливої тільки за умови компактного проживання меншин) коштів для виконання цих функцій.

Забезпечення цих прав гарантується лише в ефективній взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права, норми яких покликані виконувати властиву їм функцію забезпечення захисту прав меншин, розв'язання конфліктних ситуацій за допомогою законодавчої бази.

На сьогодні в Україні перші три рівні забезпечення вищезазначених прав нацменшин, як зазначають вітчизняні правники, відображено в законах України «Про засади державної мовної політики» (5029-17) і «Про національні меншини в Україні», разом з положеннями Преамбули та ст. 8, 9, 10, 11, 22, 24, 53 та 119 Конституції. Задекларувавши в Конституції України забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, Основний закон гарантує також вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин. У рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування і використання її у

навчальному процесі в навчальних закладах України зазначено, що поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про національні меншини в Україні», мова роботи, діловодства й документації місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування визначається ст. 11 Закону України «Про засади державної мовної політики» (5029-17) { ст. 8 в редакції Закону № 5029-VI (5029-17) від 03.07.2012 } .

У ст. 10. Закону України «Про національні меншини в Україні» зазначено, що держава гарантує національним меншинам право на збереження життєвого середовища в місцях їх історичного й сучасного розселення. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами й договорами України з іншими державами.

Такі правові підходи до визначення основних прав національних меншин є типовими для поліетнічних країн, зокрема і для України. Так, у Конституції Македонії ці права виписані в ст. 48. Члени національних меншин мають право на вільне маніфестування, підтримку й розвиток своєї національної ідентичності та її атрибутики; на заснування інституцій культури, мистецтва, освіти й інших асоціацій для підтримання і розвитку їх ідентичності; на навчання етнічними мовами в початкових і середніх школах (з обов'язковим вивченням македонської мови). При цьому держава гарантує захист етнічної, культурної, мовної і релігійної ідентичності меншин. Мовні питання регулюються положенням про місцеве врядування. Стаття 7 чітко визначає, що македонська мова є офіційною мовою Республіки Македонія; в органах місцевого управління, де більшість населення належить до тієї чи іншої національності, їхні мови й алфавіти мусять бути в офіційному використанні відповідно до закону на додаток до македонської мови і кирилиці³.

На думку правників, залишається не до кінця вирішеним у законодавчому полі України забезпечення прав національних меншин і представництво й права на автономію (національно-культурну й територіальну). Оскільки культурний аспект етнонаціональної державної політики виявився чи не найбільш важливим: національні меншини в діалозі з державою ставлять на перше місце саме культурні проблеми як ключові для збереження власної ідентичності. У ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» зазначено: «Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної

³ Куц Ю. Досвід самоврядності національних меншин в постсоціалістичних країнах Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portalsoc_gum/pubupr/2010/2010-1/doc/4/04.pdf.

мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству». Однак, як зазначає М. Буруменський, Закон не дає визначення такої національно-культурної автономії, а також не визначає процедуру та умови її створення⁴. Як приклад вирішення цього питання ряд експертів у галузі правознавства наводять IV Універсал Української Центральної Ради. У цьому документі проголошувалось: «В самостійній Українській Народній Республіці нації користуватимуться правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9-го січня»⁵. Ідеться про Закон Української Центральної Ради «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р., який надавав кожній з націй, що населяли Україну, «право в межах Української Народної Республіки на національно-персональну автономію: тобто право на самостійне влаштування свого національного життя, що здійснюється через органи Національного Союзу...»⁶.

Ця думка узгоджується з висновками Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. В аналітичній записці «Проблеми правового та інституціонального забезпечення збереження і підтримки культур національних меншин в Україні» зазначається, що національно-культурна автономія як форма самоорганізації національних меншин, безумовно, потребує законодавчого визначення, а також механізмів її створення і функціонування. Під час розробки Закону України «Про національно-культурну автономію» фахівці інституту радять використати позитивний досвід країн, де така форма самоорганізації національних меншин має вже певну традицію, наприклад Естонії і Російської Федерації. Також у ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» залишається незрозумілим, хто і яким чином має забезпечити реалізацію цих прав. У зв'язку з цим в аналітичній записці подається роз'яснення, що «автономія» означає самоврядування, тобто має йтися про організацію, за посередництва якої певна національна меншина одержує можливість задовольняти свої культурні потреби в широкому розумінні цього слова.

⁴ Buromensky M. Is It Possible to Implement the Law «On National Minorities» in Ukraine? // Human Rights in Ukraine. – 1994. – № 6. – P. 38.

⁵ IV Універсал Української Центральної Ради / Історія українського конституціоналізму (в документах): Міжнародний юридичний форум. – Гута-Синьогора, 1996. – С. 23.

⁶ Закон Української Центральної Ради про національно-персональну автономію / Національні відносини в Україні у XX ст. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 71.

Нині в Україні існує близько 1,5 тис. громадських організацій національних меншин, 44 з яких мають всеукраїнський статус. Їхня діяльність регламентується Законом України «Про об'єднання громадян», який, безумовно, не може враховувати специфіки цих організацій. Упровадження ж національно-культурної автономії на інституційному рівні дає певні переваги і національним меншинам, і державі. Інституціалізація національно-культурних автономій дала б змогу нейтралізувати діяльність рухів і громадських організацій, які намагаються вивести питання захисту мови й культури певних національних меншин за їх етнічні рамки й надати цим питанням політичного звучання. Держава ж у сфері етнокультурної політики отримує чітко визначених партнерів, що дає змогу ефективніше організувати її діяльність і більш раціонально витратити бюджетні кошти.

Поряд із цим ряд фахівців зазначають, що крок у бік забезпечення права на культурну автономію зроблено при ратифікації Рамкової конвенції про захист національних меншин. Після ратифікації базового договору між Україною і Румунією ст. 13 щодо прав меншин є дійсною не тільки відносно румун України, а й, відповідно до ст. 24 Конституції щодо недопущення привілеїв, у тому числі й за національною ознакою, ця стаття застосовуватиметься і до всіх національностей України. Оскільки в цьому договорі гарантується положення Рекомендації 1201 (1993) Ради Європи, крім колективних прав, ця Рекомендація набрала сили закону після ратифікації цього договору. Більше того, у Конституції України, крім ст. 53, де йдеться про права осіб, що належать до національних меншин, на освіту рідною мовою, а також у Законі України «Про національні меншини в Україні» йдеться про колективні права національних меншин (а не осіб, що до них належать). Це поряд із ст. 2 «Декларації прав національностей України», де зазначено, що «Українська держава гарантує всім національностям право на забезпечення їх традиційного розселення, забезпечує існування національно-адміністративних одиниць...», відкриває перспективу законодавчого закріплення права нацменшин і на територіальну автономію.

Привертає до себе увагу зауваження експертів у галузі права щодо необхідності вдосконалення виборчого законодавства й механізмів забезпечення прав національних меншин на представництво в органах, які визначають політику держави як на виконавчому, так і на законодавчому рівнях. Протягом історії виборчих кампаній в Україні в цілому актуалізувався ряд проблемних питань, пов'язаних зі створенням і реалізацією механізмів щодо забезпечення прав політичного представництва національним меншинам:

- забезпечення дієвих механізмів висунення з боку національних меншин кандидатів у народні депутати;
- урахування інтересів національних меншин стосовно їх проживання (компактного проживання) під час формування виборчих округів;

– створення умов, які сприяють участі національних меншин у загальнодержавних і місцевих виборах (питання мови виборчих бюлетенів, інформації про кандидатів мовами національних меншин).

Як показує практика, у країнах Європи законодавчо закріплено право на представництво національних меншин у структурах влади різних рівнів. Участь національних меншин Словенії, зокрема італійської та угорської, у прийнятті рішень здійснюється таким чином: представники меншин, як і всі громадяни країни, беруть участь у національних і місцевих виборах, крім того, вони мають право голосувати за управлінців своєї національної комуни (общини), така практика отримала назву «подвійної» концепції забезпечення прав меншин: з одного боку, їм надається загальне право голосу, а з іншого – право «представництва інтересів» через обрання представників національних меншин до органів законодавчої і виконавчої влад на регіональному й місцевому (локальному) рівнях. Таку процедуру відрегульовано в правових документах. Статті Конституції, зокрема 61 «Право на національне самовизначення», 64 «Особливі права корінних італійських та угорських етнічних громад у Словенії», забезпечують представництво меншин у парламенті та в органах місцевого врядування і деталізують механізм виборів представників до парламенту (скупщини).

Усі члени меншин, незалежно від того, де вони проживають (в етнічно компактних, етнічно змішаних поселеннях чи дисперсно), беруть участь у виборах своїх представників до парламенту. Ті, хто мешкає дисперсно, можуть голосувати листовно. Місцеві вибори регламентуються законом про місцеве самоврядування: в етнічногетерогенних неоднорідних регіонах, які визначені законом, де проживають представники італійської та угорської меншин, вони можуть мати принаймні по одному представнику в місцевих органах урядування. Важливо наголосити, що зміни до законодавства про меншини не можуть вноситися без згоди (консенсусу) членів етнічних меншин. Права, скажімо, циганських етнічних громад (ромів) визначаються окремим законом, що гарантує ст. 65 «Статус та особливі права циганських громад у Словенії» Конституції Республіки Словенія.

У Хорватії меншинам, які становлять понад 8 % населення, гарантується пропорційне представництво в асамблеї (парламенті) та уряді Республіки Хорватія, а також в інститутах вищої законодавчої влади. Якщо ж вони становлять менше 8 %, від них обирається по п'ять представників до палати представників асамблеї, у якій мають бути представлені всі меншини. Законодавчі акти регулюють можливості участі меншин у прийнятті рішень на місцевому рівні. Конституція окреслює таке право, а статuti місцевих обшин визначають регламент: пропорційне до процентного складу населення представництво в локальних асамблеях; створення комісій з питань національних меншин (вони повинні складатися з представників політичних партій, що входять до асамблей, на засідання яких повинні запрошуватися представники

меншин). Цікавим залишається досвід забезпечення представництва в органах влади національним меншинам регіону Приморсько-Гаранська (включає 14 міст, 21 муніципалітет і 604 інші населені пункти). Він має спеціальний статус, що передбачає спеціальну процедуру, якщо не вдається досягти адекватного представництва – у такому випадку збільшується кількість членів самої асамблеї. Тоді серби призначають одного (якщо вони становлять менше 8 % населення) або ж трьох представників (якщо їх чисельність у складі місцевого населення перевищує 8 %). Інші меншини – італійці, албанці, босняки, чорногорці, чеши, угорці, македонці, словени, роми, євреї тощо – по одному представнику ⁷.

Вітчизняні експерти також звертають увагу на необхідність ухвалення Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», подальшої модернізації законодавства стосовно забезпечення прав національних меншин. Не внесено змін до Закону України «Про національні меншини в Україні». Останніми роками в законодавчій площині не відбувається належних дій стосовно запровадження кращих напрямів практики ЄС і світу із зазначеної проблематики.

Таким чином, питання забезпечення прав національних меншин в Україні потребує подальшого належного вивчення, вироблення державної етнополітики щодо представників різних етнічних груп. Такий висновок узгоджується з позицією Президента України, за словами якого, Україні потрібна нова Концепція державної етнополітичної політики та Стратегія боротьби з дискримінацією національних меншин. В. Янукович звернув увагу, що нещодавно Закону України «Про національні меншини в Україні» виповнилося 20 років, тому деякі його норми нині вже потребують удосконалень.

З березня 2012 р. у Верховній Раді України зареєстровано два проекти закону «Про Концепцію державної етнополітичної політики України», один з яких внесено Кабінетом Міністрів України, другий – народним депутатом України М. Джемілевім. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України провів аналіз зазначених документів і зробив висновок, що в цілому більш прийнятним, як база для подальшої нормотворчості у сфері етнополітичної політики, є законопроект М. Джемілева. На відміну від урядового він має більш повний і чітко визначений категоріальний апарат, містить аналіз сучасного стану етносоціального та етнополітичного розвитку України й скерований на вирішення конкретних проблем етнополітичних відносин. Він спрямований на реалізацію прав окремих етнічних груп, зокрема тих, що постраждали під час депортацій 1944 р., а також тих, які перебувають у демографічно-кризовому становищі (караїми, кримчаки). У законопроекті визнається за українською нацією, як національною більшістю, роль

⁷ Куц Ю. Досвід самоврядності національних меншин в постсоціалістичних країнах Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2010/2010-1/doc/4/04.pdf.

«провідного суб'єкта державотворення» і ставиться завдання «створення умов для всебічного розвитку національної більшості, формування її повноцінної самосвідомості як державотворчої української нації». Це є особливо важливим, оскільки дає змогу структурувати державну етнополітику на конкретній національній основі, більш об'єктивно підійти до питань про її цілі й засоби їх досягнення.

В урядовому ж законопроекті роль української нації зводиться до того, що вона «дала офіційну назву державі», що, до речі, є історично невірним. Як було зазначено під час круглого столу, у Верховній Раді з боку уряду внесено проект Концепції державної етнонаціональної політики України, підготовленої Міністерством культури України. Концепція містить не завжди коректні визначення, збереглися зовсім не обов'язкові визначення загальнонаукового змісту: «етнічна ідентичність» (до того ж подано в розумінні самоідентифікації), «етнонаціональні відносини», «етнос», «ксенофобія», «національна ідентичність», «толерантність». Водночас законопроект, поданий від імені М. Джемілева, містить визначення, які спрямують політику на вирішення проблем потенційно упосліджених соціальних й етнічних груп, зокрема «недомінуюча національна більшість» (усуваються підстави ігнорувати як об'єкти державної етнонаціональної політики групи етнічних українців-представників національної більшості, коли вони опиняються в меншості серед представників національних меншин, тобто є «меншиною у меншині»); «репатріанти», «реемігранти», «українська діаспора» (аналогічно можуть ігноруватися як об'єкти етнополітики); «етнічна група» (термін, якого немає у Конституції України, але який відображає реальну етнополітичну проблему – появу нових численних іммігрантських груп, які, якщо їх не виділити термінологічно, можуть претендувати і на назву, і на правовий статус національних меншин з відповідним забезпеченням за рахунок держави тих колективних потреб, на які претендують традиційні національні меншини – освіту, участь у владі, ЗМІ національною мовою тощо); «заходи посиленої підтримки» (без нього й надалі надання певних дійсно потрібних певним етнічним спільнотам тимчасових пільг може за буквою, хоча й не за духом Конституції розцінюватися як дискримінація інших етнічних спільнот. Між тим, заходи посиленої підтримки потрібні для інтеграції раніше депортованих і репатрійованих спільнот, для виведення ромів зі стану соціального аутсайдерства, для поширення української мови хоча б відповідно до демографічної частки етнічних українців тощо).

2. Проблеми термінології, пов'язані з використанням понять «національні меншини» й «корінні народи» в законодавчих актах України

Незважаючи на підвищену увагу з боку правників до питання вдосконалення системи захисту прав національних меншин в Україні у визначенні конституційно-правового статусу поняття «національна меншина» часто ототожню-

ють із поняттям «корінний народ». Слід зазначити, що поняття «національна меншина» й «корінний народ» з точки зору міжнародної правової практики і вітчизняного законодавства не є тотожними. Так, згідно зі ст. 11 Конституції України, «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності всіх корінних народів і національних менших України». З точки зору правового тлумачення фахівців, ст. 11 Конституції України визначає і закріплює ставлення України як держави до вирішення національно-культурних і мовних проблем і на рівні загальних засад і вирішує два питання. По-перше, конституційно визначає характер й основний зміст політики держави щодо української нації, яка за чисельністю є основою українського народу. Конституційно закріплено два основні напрями політики держави: сприяння «консолідації та розвитку української нації» як загальному напрямку практичної політики та сприяння розвитку «історичної свідомості, традицій і культури» української нації. По-друге, у ст. 11 конституційно визначаються також характер і мета політики держави щодо корінних народів і національних меншин. Ідеться про сприяння з боку держави розвитку їх «етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності». Як видно, ст. 11 Основного закону України вирізняє одне від одного поняття «корінний народ» і «національна меншина». Уживання таких термінів в Основному законі України містять ст. 92, 119.

Натомість у Конституції України при відображенні прав і свобод громадян у ст. 53 використано лише термін «національна меншина». Стаття 53 «...Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства». За такого підходу використання зазначених термінів постають питання «Чому зазначено лише термін “національні меншини” і не вжито “корінні народи”, так як у ст. 11, 92, 119?», «Чи корінним народам не гарантуються окреслені права у ст. 53?» Подібні зауваження стосуються і ст. 10 Основного закону України.

Як зазначають фахівці, зокрема М. Шульга, поняття «народи корінні» має відносний характер. Воно застосовується насамперед до відсталих у своєму розвитку народів і вживається в правовому, міжнародно-правовому, історичному, етнографічному, етносоціологічному й деяких інших аспектах.

Термін «корінні народи» (англ. *indigenous peoples*) є в міжнародно-правовому лексиконі і використовується в різних документах Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій. Зокрема, 1957 р. було прийнято міжнародну Конвенцію про корінне та інше населення, що веде племінний спосіб життя. Її було спрямовано на захист цих народів від асиміляції, на захист їхньої самобутності, на збереження і розвиток їхньої культури, мови, релігії.

У Женеві 1989 р. Міжнародна організація праці прийняла новий документ – Конвенцію про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних державах, який переглянув і розвинув деякі положення попереднього документа. У ст. 1 Конвенції 169 Міжнародної організації праці від 26.06.1989 р. зазначається, що корінне населення – це народи в незалежних країнах, які розглядаються як корінні з огляду на те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну місцевість, частиною якої є ця країна, у період її завоювання або колонізації чи в період встановлення існуючих державних кордонів, та які, незалежно від їхнього правового статусу, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні й політичні інститути⁸.

Під час колонізації світу, що почалася в XV ст. і триває до XX ст., більшість корінних народів, особливо корінних нечисленних народів планети, опинилася під загрозою зникнення. Навіть коли не йшлося про фізичне зникнення корінних народів, їхні автохтонні мови в переважній більшості випадків підпадали під загрозу істотної деформації або навіть вимирання – як у формі спонтанної асиміляції, так і навмисного лінгвоциду. У США індіанців іменують «корінними американцями» (англ. native americans).

13 вересня 2007 р. Генеральна Асамблея ООН на одному з останніх засідань 61-ї сесії схвалила Декларацію про права корінних народів, яка покликає надати новий імпульс зусиллям міжнародного співтовариства щодо вирішення проблем близько 370 млн людей. Корінні народи, як зазначено в Резолюції 61/295 Генеральної Асамблеї ООН від 13 вересня 2007 р., стали жертвами історичних несправедливостей у результаті... їх колонізації і позбавлення їх своїх земель, територій і ресурсів, що перешкоджає здійсненню ними, зокрема, свого права на розвиток відповідно до їхніх потреб та інтересів...

Що стосується вітчизняної практики визначення терміна «корінний народ», то законодавство України не встановлює жодних характеристик для його визначення. Більше того, незважаючи на широке обговорення проблеми правового статусу корінних народів і висування представниками організацій окремих етнічних груп вимог щодо визнання цих груп корінних народів України ця проблема є малодослідженою. У вітчизняній науці в галузі права не існує фундаментальних досліджень конституційно-правового статусу корінних народів.

Згідно з етнічним довідником корінні народи – це народи, які проживають у багатоетнічних суспільствах незалежних країн і є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є ця країна, у період її

⁸ Конвенція 169 о коренных народах, ведущих племенной образ жизни, в независимых странах: Принята Генеральной конференцией Международной организации труда 26.06.1989 г. [Электронный ресурс] : веб-сайт ООН. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/iol169.shtml.

завоювання або колонізації, у період встановлення існуючих кордонів, які, незалежно від правового стану, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні й правові інститути. Обов'язковою ознакою належності до корінних народів є самоусвідомлення народу як корінного на цій території⁹. Названі характеристики, критерії й ознаки народів корінних не досить чіткі, оскільки в історичному плані дуже важко знайти ті племена, ті народи, які першими освоїли певну територію. Адже практично в усіх випадках виявляється, що в кожного народу на відповідній території були якісь попередники.

Свої дослідження проблемам корінних народів в Україні присвячували Л. Аза, Б. Бабін, С. Водотика, О. Курінний, О. Куц, В. Лісничий, Г. Лозко, О. Малиновська, О. Мироненко, А. Попок, В. Севрюков, В. Трошинський та ін. Зокрема, І. Лопушинський зазначає, що сучасні міжнародно-правові документи щодо корінних народів визначають останні як «бездержавні нації», тобто такі, що не мають власної державності, а проживають на території держав, де домінуючі позиції займають інші етноси. Саме тому демократичні держави, на території яких є самотні корінні народи, беруть на себе зобов'язання виступати гарантом їхніх прав і забезпечувати умови для їхнього подальшого розвитку. Таким чином, сучасну тенденцію надавати корінним народам інший правовий статус, ніж національним меншинам, можна розглядати як своєрідну компенсацію за відсутність власної державності. Процеси законодавчого закріплення статусу корінних народів і підписання міжнародних угод щодо прав корінних народів є одним з інструментів зменшення напруження в суспільстві, зміцнення стабільності й безпеки, запобігання проявам сепаратизму¹⁰.

У поданому від імені М. Джемілева проекті закону «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» зроблено спробу сформулювати визначення і перелік корінних народів в Україні: «Корінний народ – автохтонна етнічна спільнота, етногенез якої відбувся на території в межах сучасних кордонів України, становить етнічну меншість в складі її населення і не має власного державного утворення за межами Української держави. Корінними народами в Україні є кримські татари, караїми, кримчаки». Однак уже перші апробації проекту Концепції викликали бурхливі дискусії, зокрема у середовищі експертів, і законопроект не «дійшов» до сесійної зали Верховної Ради України.

Більше того, Україна стала серед країн колишніх республік СРСР, Азербайджана, Грузії, Російської Федерації, які утрималися від схвалення Декларації

⁹ Етнічний довідник: у 3-х ч. / Л. Аза, Е. Афонін, Л. Васильєва, І. Винниченко, В. Євтух; НАН України, Інститут соціології. – К., 1997. – Ч. 3. – С. 95.

¹⁰ Лопушинський І. Проблема корінних народів в Україні: державна політика щодо законодавчого врегулювання питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_3/doc/2/04.pdf.

про права корінних народів від 13 вересня 2007 р. на 61-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Тоді Декларацію підтримали 143 держави, чотири держави – Канада, США, Нова Зеландія та Австралія – проголосували проти її схвалення, а 11 країн утрималися. За словами лідера кримських татарів Р. Чубарова, насторожена позиція значної частини політиків України до Декларації ООН багато в чому витікала саме з того, що українським законодавством так і не було сформульовано визначення поняття «корінні народи» та які етнічні групи на території України до них належать. «Просто кажучи, мої тодішні колеги потонули в теоретичних питаннях, а саме: хто в Україні є титульною нацією, корінними народами або національними меншинами. Стало зрозумілим, що потрібно приймати рамковий закон, у якому, у першу чергу, слід закріпити відповідну термінологію», – зазначив він.

Деякі науковці пропонують упровадити в українське правове поле критерії «корінний народ», які відповідають запропонованим Робочою групою щодо корінних народів під егідою ООН. У підготовленому цієї групою проекті йдеться про проживання на землі предків або принаймні на частині цих земель; спільне походження від людей, які споконвіку населяли ці землі; спільну культуру в цілому або в деяких її конкретних проявах (таких, як релігія, племінний спосіб життя, належність до певної спільноти корінного населення, одяг, засоби господарювання, стиль життя тощо); мову (використання власної мови як єдиної мови, рідної мови, мови, яка застосовується для спілкування в родинних стосунках або як основна, переважна, звична, загальна або звичайна); проживання в певних регіонах країни або в певних регіонах світу; інші істотні умови. Робоча група ООН допускає визнання спільноти «корінний народ» не за обов'язковою сукупністю всіх вищенаведених критеріїв, а за відповідністю навіть деяким з них. За такого підходу при вирішенні питання про надання народу статусу «корінного» не обов'язково може стати й ознака, за якою в міжнародне право було запроваджено безпосередньо термін «корінний народ» і яку винесено в назву відповідних документів – конвенцій Міжнародної організації праці (МОП) № 107 (1957) і № 169 (1989).

Як відомо, на статус корінних народів в Україні претендують кримські татари, караїми, кримчаки та уруми. Річ у тому, що в тексті Декларації ООН утверджується право корінних народів на самовизначення: «Корінні народи при здійсненні їхнього права на самовизначення мають право на автономію або самоврядування в питаннях, що належать до їхніх внутрішніх і місцевих справ, а також шляхів і засобів фінансування їхніх автономних функцій».

У 2012 р. в м. Судак відбувся Міжнародний форум корінних народів, де обговорювалися проблеми збереження культурної самобутності цих народів, забезпечення їхніх прав. Зокрема, Д. Перкова, представниця давнього кримчацького народу, повідомила, що найбільше кримчаки потребують допомоги в збереженні їхньої культури й мови. «Перша й найстрашніша проблема – те, що наш народ є на межі зникнення. Нас залишилося всього 400 людей по

Україні. Наш народ, на жаль, втратив свою мову. Це також страшна трагедія, бо немає мови – нема і народу», – зазначила вона. За словами Н. Кротової, її народ – кримські караїми, яких в Україні налічується близько 1200 осіб, прагне повернути свої храми – кенаси, які за радянських часів були занедбані, а також відкрити національні школи. Крім того, караїми закликають відновлювати їхні архітектурні пам'ятки, такі як відома фортеця Чуфут-Кале в Бахчисараї. Подібні проблеми й в урумів (греко-татарів), яких лишилося близько 150 тис. Представниця урумів О. Цибік підкреслила, що її народ насамперед хоче відновити мову: «Ми зустрічаємося з багатьма проблемами, насамперед це проблема мови. Не всі знають свою рідну мову, не знають елементів культури. Тому нам потрібна підтримка держави для розвитку національних шкіл», – зазначила вона.

На сьогодні деякі науковці зараховують до корінних народів України українців і кримських татар, інші – українців, кримських татар, кримчаків і караїмів, тобто етноси, які сформувалися на території України, треті – пропонують зараховувати до корінних народів усіх, хто прожив на території держави понад 100 років, четверті – народи, які проживають в Україні впродовж трьох поколінь тощо. Разом з тим корінні народи можуть бути ідентифіковані у визначених географічних районах за наявності таких характеристик у різному ступені: 1. Тісний зв'язок із територією проживання їхніх предків і природних ресурсів у цих районах. 2. Самоідентифікація й ідентифікація іншими як членів визначеної культурної групи. 3. Рідна мова, що часто відрізняється від державної. 4. Наявність традиційних соціальних і політичних інститутів. 5. Орієнтація на традиційні засоби до існування.

Водночас дослідники застерігають від вживання чи ототожнення з поняттям «народи корінні» терміни «корінні жителі», «корінне населення». Вони мають загальний характер і застосовуються переважно як категорія, що дає змогу прогипоставити себе категорії «приїжджих», «мігрантів». Проте конкретні ситуації бувають дуже заплутаними, і ці терміни не тільки не сприяють проясненню справи, а, навпаки, ще більше її заплутують. Наприклад, з огляду на вкоріненість, тобто тривалість життя в цій місцевості самої людини і її предків, вона може бути більш «корінною», ніж людина, що належить до корінного народу. Скажімо, українська сім'я, що прожила в Сибіру з часів столицінської реформи, а тепер переселилася в Україну, і єврейська сім'я, що проживає тут в десятому поколінні. У такому контексті з'ясування, хто «корінний», а хто «некорінний» демонструє лише напруження в міжетнічних відносинах.

Разом з тим у законодавстві Російської Федерації зроблено спроби визначити приналежність окремих народів до корінних народів країни. Так, ст. 69 Конституції РФ гарантує права корінних нечисленних народів відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права й міжнародних угод Російської Федерації. Зі змісту статті випливає, що Росія відносить до корінних народів малочисленні народи, зокрема народи Півночі. Представники малих народів Півночі є повноцінни-

ми громадянами Російської Федерації і, крім того, наділені рядом пільг у галузі оподаткування, соціального забезпечення, освіти тощо. Особлива увага приділяється збереженню (за можливістю) відповідного стимулювання ведення традиційного господарства общинами корінних північан, наприклад заняття оленярством. Росіяни ж, як і татари та українці (що є найбільшими національностями в Російській Федерації) відповідно до чинного законодавства РФ до корінних народів не належить.

Невизначеність на законодавчому рівні правового статусу таких зафіксованих у Конституції України структурних етнокомпонентів, як національні меншини й корінні народи ставить перепони у виборі концептуальних підходів до віднесення різних етнічних груп до корінних народів. Так, залишається незрозумілим, на основі яких концепцій розроблено проект закону «Про внесення змін до Закону України “Про засади державної мовної політики”», зареєстрований у парламенті народним депутатом від фракції Партії регіонів О. Черноморовим. Зокрема, законопроект визначає російську мовою корінного народу й мовою міжнародного та міжнаціонального спілкування. У пояснювальній записці зазначається, що законопроект вводить у базовий закон про мови також поняття «корінний народ», яке використовується у чинній Конституції, а також визначає корінним народом росіян, які мешкають на землях, що ввійшли до складу сьогоднішньої Держави Україна, до створення цієї держави. І якщо українцям надано право бути «титальною нацією», то росіяни мають повне право називатися «корінним народом», а не «національною меншиною», якою вони не є ні за кількісним складом, ні за тим внеском, який зробили в розвиток нашої спільної цивілізації, ідеться в пояснювальній записці.

Подібна ситуація склалася і з поняттям «національна меншина». На думку більшості фахівців у галузі права, правове регулювання становища національних меншин в Україні має дві особливості. Перша полягає в тому, що законодавство України не встановлює жодних критеріїв для визначення національних меншин, за винятком неналежності до української національності і виявлення почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Так, у ст. 3 Закону України «Про національні меншини» від 1992 р. зазначено: «До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою». Інше визначення запропонувало Міністерство юстиції України, опублікувавши наприкінці 2001 р. власний варіант цього поняття: «До національних меншин належать громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах і які не є українцями за національністю, менші за чисельністю, ніж українці, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою і готові добровільно зберігати і розвивати свою етнокультурну самобутність»¹¹.

¹¹ Порівняльна таблиця до проекту закону України «Про внесення змін до Закону України “Про національні меншини в Україні”» // Моя Родина. – 2001. – 13 дек.

Проте ряд вітчизняних науковців у галузі юридичних наук звертають увагу на необхідність уточнення поняття «національна меншина» в українському законодавстві. На думку О. Бикова, «національні меншини – це громадяни, які проживають на території України, не є етнічними українцями та за чисельністю перебувають у меншості, відрізняючись від етнічних українців своєю мовою, культурою і традиціями, виявляючи національне самоусвідомлення. Вони є елементом суспільного ладу, а отже, усіх основних систем: політичної, економічної, соціальної, культурної та інших»¹². М. Товт вважає, що до «національних меншин, відповідно до закону, можуть належати групи громадян держави, які постійно проживають на її території; підтримують довгострокові, міцні, тривалі зв'язки з цією країною; демонструють характерні етнічні, культурні, релігійні або лінгвістичні характеристики; кількісно достатньо представлені; мотивуються зацікавленістю зберегти те, що становить їх спільну ідентичність, включаючи культуру, традиції, релігію та мову»¹³. В. Євтух пропонував зарахувати до національних меншин «групи громадян України неукраїнської національності, які проживають на її території, є меншими за чисельністю від української нації, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою і зацікавленості добровільно зберігати й розвивати свою етнокультурну самобутність»¹⁴.

Що стосується світової правової практики, то в сучасних монографічних дослідженнях зазначається, що в західноєвропейській етнології вже існує кілька досить вдалих визначень і концепцій національної меншини. Зокрема, Р. Шермергорн писав, що вживаємо термін «меншинна група» для визначення будь-якої етнічної групи..., яка становить менше половини населення цього суспільства, але є помітною підсистемою з обмеженим доступом до центральних посад та активної діяльності в економічних і політичних установах суспільства, яке розуміється як «нація-держава».

Це визначення зазнало деяких уточнень і змін. Зробив це 1978 р. датський етносоціолог Ганс Ван Амерсфорт. В одній зі статей він виклав свою альтернативну концепцію, у якій, зокрема, зазначив, що меншина має три властивості:

1. Меншина – це безперервна спільнота всередині населення держави. Ця безперервність має два важливі аспекти: а) меншина складається з кількох поколінь; б) належність до меншини має пріоритетність над іншими формами соціальної категоризації.

¹² Биков О. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2001. – С. 3.

¹³ Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород, 2002. – С. 49.

¹⁴ Євтух В. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. – К.: Фенікс, 1997. – С. 36.

2. Чисельний стан меншини позбавляє її можливості брати активну участь у політичному процесі.

3. Меншина має об'єктивне несприятливе становище у чотирьох таких «суспільних» сферах: а) законодавчій системі; б) системі освіти; в) ринку праці; г) ринку житла.

Доповнює цей підхід до визначення нацменшин професор Єльського університету М. Сміт. Відповідно до його запропонованої концепції, для об'єктивного аналізу й адекватного висвітлення становища тієї чи іншої групи потрібно, з одного боку, визначити, які несприятливі фактори відбиваються де-юре й де-факто на її політичному, юридичному й соціальному статусі, з іншого – як позначаються на цьому статусі її чисельність, культура, історія тощо. Він, зокрема, запропонував докладно вивчати формальні й неформальні групи з іншими групами суспільства з тим, щоб визначити, ці відносини служать чи служили формуванню або збереженню її особливих атрибутів, включно із чисельністю, розміщенням, ресурсами, зайнятістю, здоров'ям, мовою, культурою, релігією, політичними правами тощо.

За таких різноманітних концептуальних підходів щодо визначення поняття «національні меншини» науковці стверджують, що це не знімає з порядку денного питання про подальше його вдосконалення. Для більш глибокого розуміння цього унікального феномена потрібен спеціальний аналіз основної форми його існування і функціонування – нації, зокрема її численних теорій, зазначається у висновках дослідників. Особливо важливого значення ця проблема набуває для міжнародного права й діяльності відповідних міжнародних організацій ООН, ЮНЕСКО, МОП та ін. Адже, як зазначалося в одній із доповідей Міжнародної групи з прав меншин, термін «меншина» є невизначеним у більшості документів міжнародного права. Подальша конкретизація змісту поняття «національна меншина» міститься в міжнародно-правових документах, зокрема в робочому документі ООН «Визначення меншин» (1996), який розглядає цю правову категорію у зв'язку з іншими суміжними поняттями. Стаття 1: «Меншина означає групу осіб, які постійно проживають на території держави, є чисельною меншістю стосовно решти населення цієї держави, тобто складають менше половини її населення, мають національні, етнічні, релігійні, мовні, а також інші пов'язані з ними характеристики, культуру, традиції і т. д., які відрізняються від відповідних характеристик решти населення і які виявляють прагнення до збереження, існування і самобутності такої групи». Стаття 5: «До меншин не відносяться: а) корінні народи; б) групи осіб, які розглядаються як народи і, відповідно, мають право на самовизначення; в) групи осіб, які мають згадані вище характеристики і явно не прагнуть до збереження своєї самобутності; г) групи осіб, які мають згадані вище характеристики, але є настільки малочисельними, що відсутня об'єктивна можливість встановити для них якийсь спеціальний режим захисту». Стаття 6: «Якщо є якісь сумніви у тому, що групи, згадані в п. 1 попередньої

статті, не прагнуть до збереження своєї самобутності, діє презумпція, що вони прагнуть до її збереження». Стаття 7: «У разі виникнення питання про життя до якоїсь групи осіб поряд з визначенням меншин якогось іншого визначення, перевага надається визначенню, застосування якого тягне за собою надання даній групі найбільш сприятливого режиму, якщо неможливе поєднання таких визначень і режимів, що витікають з цих визначень»¹⁵.

Друга особливість полягає у виявленні проблеми при визначенні приналежності до національних меншин на території тих регіонів України, де українців за національністю проживає менше, зокрема в Криму. У вирішенні цієї проблеми фахівці також радять звернути увагу при визначенні нацменшин за мовною ознакою в тих регіонах, де таких громадян України фактично є меншість, а отже, вони також потребують захисту. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., специфіку мають регіональні виміри етнічного складу населення України. Так, у АР Крим, українці становлять лише 24 % населення, кримські татари – 12, 5 %, в Одеській області українці становлять 63 % населення, серед національних меншин (крім росіян) виділяються болгары (6,1 %), молдовани (5 %) і гагаузи (1,1 %), у Закарпатській області друге, третє і п'яте місця за чисельністю після українців посідають угорці (12 %), румуни (2,6 %) і роми (1,1 %). У Донецькій області 1,2 % міського населення становлять греки. Такі дані демонструють потребу врахування регіональних контекстів у розробці й реалізації державної етнополітики.

Водночас правники вбачають закладені в Законі України «Про національні меншини в Україні» (1992) рішення позитивними. Одним з таких рішень, на думку фахівців, є те, що цей Закон імплементував норми міжнародно-правових актів з прав національних меншин, а в дечому випередив і перевершив їх. Закон визначає національні меншини як групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення і спільності між собою (ст. 3), а отже, не встановлюється жодних критеріїв визначення меншин на кшталт кількості, тривалості проживання на території України тощо.

Разом з терміном «національна меншина» використовується як синонім термін «етнічна меншина», який виник у 50-х роках ХХ ст. На думку Ю. Котляра, поняття «етнічна меншина» і «національна меншина» не тотожні, хоча й близькі за змістом, оскільки вони є похідними від категорій «етнос» і «нація»¹⁶. Поняття «етнічна меншина» ширше за змістом, ніж

¹⁵ Котляр Ю. Методологічні основи термінології, пов'язаної з національними меншинами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/lans/2008_2/2-4.pdf.

¹⁶ Котляр Ю. Методологічні основи термінології, пов'язаної з національними меншинами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/lans/2008_2/2-4.pdf.

«національна меншина». Виникнення етнічних меншин пов'язано з формами існування етносів: компактною (ареальною) – у межах однієї території і розсіяною (дисперсною) – на різних територіях. Групи етносу, що зберігають його якісні ознаки – мову, культуру, релігію, відчуття тотожності з ним на іноетнічних територіях і становлять меншість відносно до корінного етносу, називають етнічними меншинами. Більшість етносів, які представлено в Україні як меншини, існує у формі самостійних етнополітичних організмів – національних держав, за винятком циган. Що ж стосується кримських татар, кримчаків і караїмів, то на них поширюється статус національних меншин, хоча в історичному минулому ці етноси формувалися на території України й мали тут свою державність (кримські татари)¹⁷. Подібний підхід до розрізнення понять «національна меншина» й «етнічна меншина» підтримує О. Рафальський¹⁸. На його думку, під національною меншиною розуміють групу осіб, яка, зберігаючи риси етнічної меншини, претендує на особливі політичні права, включаючи національно-територіальну автономію.

Таким чином, подальше окреслення завдань вирішення цієї проблематики полягає в необхідності законодавчого формулювання понять «національна меншина» й «корінний народ», їх розмежування, визначення доцільності їх подальшого використання в законодавчих документах України, і якщо так, то встановлення їх конституційно-правового статусу. Також варто врахувати думку частини дослідників, які вважають термін «меншість» образливим і наголошують на доцільності використання більш толерантного наукового поняття – «національна та етнічна група». У зв'язку з цим деякими експертами-правниками порушується питання про необхідність формування вітчизняних підходів з урахуванням світової практики до визначення цих понять, віднесення окремих етнічних спільнот до корінних народів України, якщо така група громадян є в Україні. На їхню думку, вирішення питання в законодавчій площині – прийняття окремих законодавчих актів, у яких було б чітко визначено поняття «корінний народ», закріплювався б його конституційно-правовий статус, який визначає коло його конституційних прав і обов'язків, гарантій тощо. Власне цим і зумовлено потребу вироблення Концепції державної політики України в галузі прав корінних народів, термінової розробки та ухвалення відповідних законів. Оскільки на сьогодні Конституція визнає корінні народи в Україні, однак законодавчо не врегульовано питання, хто з національних груп належить до них.

За таких обставин правники стверджують, якщо в Україні є певна група громадян, які можуть бути віднесені до корінних народів, то на них на сьогодні поширюється правовий статус національних меншин, закріплений

¹⁷ Рафальський О. Поняття «національна меншина» в етнополітичному дослідженні // Наукові записки. Збірник. Вип. 8. – К.: ППЕНД, 1999. – С. 178–179.

¹⁸ Там само.

у Законі України «Про національні меншини» від 1992 р. та інших законодавчих документах, що не узгоджується з міжнародною практикою формування системи захисту національних меншин і корінних народів. Права деяких етнічних спільнот, що мешкають на території України, не може бути забезпечено в рамках діючого законодавства про національні меншини з огляду на історичні, соціально-культурні й політичні чинники, що виникли внаслідок автохтонного походження цих спільнот. У разі подальшого визнання Конституцією того, що в Україні, крім українців, є й інші корінні народи й національні меншини, покладеє зобов'язання на державу забезпечити їм права в повному обсязі, а принцип верховенства права приведе до того, що рано чи пізно всі права національних меншин і корінних народів країни мають знайти відображення у вітчизняному законодавстві (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Портал Верховної Ради України (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12Ш>); Національний інститут стратегічних досліджень (<http://www.niss.gov.ua/articles/894>); Конгрес національних громад України (<http://www.kngu.org/index.html>); Український центр культурних досліджень (http://culturalstudies.in.ua/zv_2005_1_11.php); Лабораторія законодавчих ініціатив (<http://parlament.org.ua/upload/docs/TyshchenkoNote%20on%20minorities.pdf>); BBC Україна (http://www.bbc.co.uk/ukrainian/mobile/news/2010/08/100811_crimea_nations_hb.shtml); Тиждень.ua (<http://tyzhden.ua>); TVI (http://tvi.ua/new/2013/01/11/azarov_ne_khoche_nacionalnosti_v_pasporti); Персонал-плюс (<http://www.personal-plus.net/106/51.html>); Українська етнографія <http://etno.uaweb.org>).*

«Нефтегаз Украины» в отношениях с «Газпромом» и Italia Ukraina Gas: мнения экспертов

«Нефтегаз Украины» и российский «Газпром» продолжают вести переговоры по поводу счета на 7 млрд дол., выставленного российским холдингом за недобор газа в 2012 г., сообщил 20 февраля украинский министр энергетики и угольной промышленности Э. Ставицкий. «Ведутся переговоры, поэтому преждевременно высказывать какие-то точки зрения (по поводу будущих результатов)», – сказал Э. Ставицкий. Глава украинского Минэнерго заявил, что Киев по-прежнему не признает этот счет. Соответственно, данной теме уделяется достаточно много внимания в СМИ.

Так, в интервью британскому изданию Financial Times заместитель главы правления «Газпрома» А. Медведев заявил, что российский концерн не намерен обсуждать с Украиной изменение условий действующего контракта на поставку газа. «Согласно контракту 2009 г. НАК “Нефтегаз Украины” должна ежегодно покупать у нас 42,5 млрд куб. м газа. При этом в прошлом году было реализовано лишь 60 % от этого объема. И то, что украинская сторона заранее сообщила, что ей не нужен весь предусмотренный соглашением газ, ничего не меняет», – подчеркнул он.

А. Медведев отметил, что Украина должна полностью оплатить выставленный ей счет за недобор газа в прошлом году. «Никогда бы не подумал, что Украина откажется выполнять взятые на себя обязательства. Ведь есть же принцип – “бери или плати”, и на его основании, если не хочешь воспользоваться какой-то услугой, все равно должен за нее рассчитаться», – заявил он. Замглавы также опроверг предположение, что выставленный «Газпромом» счет является ответом на подписание Украиной контракта с британско-голландским концерном Shell на добычу сланцевого газа в Украине. «Данные события ни в коей мере не связаны», – сказал А. Медведев.

В свою очередь министр энергетики и угольной промышленности Украины Э. Ставицкий заявил, что, если «Газпром» с этим не согласен, спор может быть продолжен в арбитражном суде (<http://minprom.ua/news/116348.html>, 15.02.2013).

Украина сокращает потребление российского газа в связи с его дороговизной. Уже почти три года Киев пытается добиться пересмотра условий

контрактов, заключенных в 2009 г. Ю. Тимошенко. Премьер-министр Украины Н. Азаров неоднократно называл действующие контракты «кабальными». По их условиям при расчете цены на газ учитывается цена мазута и газойля за предшествующие девять месяцев. Причем для определения цены нефтепродуктов за основу был взят рынок Италии, где цены одни из самых высоких в Европе.

Выпадающие объемы Украина пытается заместить за счет энергосберегающих проектов, более широкого использования угольной энергетики и добычи собственного газа из нетрадиционных источников. Так, недавно было подписано соглашение с Royal Dutch Shell, по которому британо-нидерландская компания будет разрабатывать украинские запасы сланцевого газа.

«На сегодняшний день “Газпром” дал скидку на газ для всех своих европейских контрагентов (за счет снижения цены задним числом “Газпром” в прошлом году списал 133 млрд р., общий объем выплат эксперты рынка оценивают более чем в 10 млрд дол.), кроме германской RWE, литовской Lietuvos dujos и украинского “Нефтегаза”, – подчеркнул директор по развитию бизнеса в странах СНГ агентства Argus В. Мищенко. – Первые две компании в настоящее время судятся с “Газпромом” по этому поводу, с Украиной вопрос, скорее, политический, его пытаются решить на высшем уровне» (<http://bin.ua/top/137985-gazprom-nastaivaet-cto-ukraina-dolzha-7-mlrd.html>, 15.02.2013).

Следует обратить внимание на то, что в начале февраля СМИ сообщали о появившейся неофициальной информации относительно того, что Россия и Украина договорились о создании двустороннего консорциума, который будет управлять (но не владеть) украинской ГТС. За это «Нефтегаз» должен был получить цену в 280 дол. за 1 тыс. куб. м (скидка составила бы 150 дол.) и гарантию на ежегодную транспортировку через украинскую территорию не менее 60 млрд куб. м российского газа при гарантированной оплате транзита в размере 2,2 млрд дол.

Эксперты тогда сочли соглашение неравноценным, так как при таких условиях России, скорее всего, пришлось бы отказаться от одного из крупнейших газопроводных проектов – «Южного потока». Его мощность составляет 63 млрд куб. м, то есть при транзите через Украину он просто стал бы ненужным. При этом «Газпром» получил бы в собственность не долю в ГТС, а лишь долю в управляющем консорциуме, в то время как сама газотранспортная система по-прежнему находилась бы во владении Украины. Впрочем, информация об этом соглашении официального подтверждения не получила.

«Стороны явно планируют договориться, – уверен глава Фонда национальной энергетической безопасности К. Симонов. – И у России, и у Украины было более чем достаточно времени для обращения в Стокгольмский арбитраж, но они этого не сделали». Заявления А. Медведева К. Симонов расценивает как обозначение бескомпромиссной позиции России в этом споре. «Очевидно,

из Кремля поступило прямое указание в стиле “пленных не брать”, особенно учитывая, что 7 млрд дол. Украине взять просто негде, – говорит эксперт. – Медведев эту позицию озвучил» (<http://bin.ua/top/137985-gazprom-nastaivaet-cto-ukraina-dolzha-7-mlrd.html>, 15.02.2013). По мнению К. Симонова, Россия продолжает настаивать на том, чтобы «Газпром» получил в собственность украинскую ГТС или хотя бы ее половину. Только в этом случае Москва согласится снизить цену на газ для соседей.

В свою очередь адвокат, прежний первый заместитель министра юстиции Украины Е. Корнийчук высказал мнение о том, что «Газпром» может обжаловать в международном арбитраже отказ Украины оплачивать штраф за недобор газа, и украинская сторона должна быть к этому заранее готова. «В том, что “Газпром” до сих пор не предъявил украинской стороне такой иск, вероятно, и есть некая политическая подоплека, но Украина должна быть готова к такому удару в ближайшее время на все 100 %», – отметил он. По мнению эксперта, заявления руководства «Газпрома» свидетельствуют о том, что российская сторона не готова к диалогу об изменении контракта на поставки газа в Украину и от своих штрафных требований отступать не намерена.

Е. Корнийчук также считает, что подготовка к арбитражу должна проходить на правительственном уровне. «Никто не будет рассматривать “Нефтегаз” как отдельный от государства субъект – ответчиком будет выступать и украинское правительство. Задача Кабмина – правильно организовать эту работу, изучить позитивный опыт других европейских государств, в том числе Польши, которой в прошлом году удалось снизить цену газа более чем на 10 %, а также яркие примеры Италии и Германии», – заявил адвокат. Эксперт полагает, что выход на международный арбитраж даст возможность украинской стороне улучшить условия газового контракта. «Арбитраж, как правило, становится на сторону ответчика. Более того, не стоит забывать, что у Украины уже есть позитивный опыт в нескольких судебных процессах с “Монегаск де Реас-сюранс”, дочкой “Газпрома”, в судах Нью-Йорка. Поэтому, при грамотной подготовке, шансы выиграть еще один суд очень высоки», – подчеркнул Е. Корнийчук (<http://svodka.net/sobitiya/obschestvo-i-kultura/486544>, 17.02.2013).

Со своей стороны, глава комитета Госдумы РФ по энергетике И. Грачев в своем комментарии заявил: «Я не думаю, что суды присудят Украине отдать 7 млрд дол. “Газпрому”. В то же время я не думаю, что российская сторона полностью права». По его мнению, публичное выяснение газового вопроса пойдет во вред двум странам. «Это ничего хорошего не даст и кончится взаимными претензиями, что не пойдет на пользу ни одной, ни другой стороне... А в конечном итоге расстояние к хорошим договоренностям удлинится», – сказал И. Грачев. При этом он считает, что чисто формально «Газпром» имеет право выставить претензии на 7 млрд дол. за недобор газа по принципу «бери или плати». В то же время И. Грачев подчеркнул, что его позиция расходится с официальным

мнением российского государства. «Я считаю, что “Южный поток” не нужен, что лучше договориться с Украиной и избежать взаимных претензий, – сказал глава Комитета Госдумы РФ по энергетике. – Мне кажется, что счет на 7 млрд дол. – это ответная реакция. Европа выставила “Газпрому” счета, Украина поговаривала о судебных исках к российской компании... Это реакция в том числе на неправильные действия Европы. Когда такие акции планируются, то взаимоотношения Украины и России не отделяются от общего контекста в треугольнике РФ – Украина – Европа».

Следует также обратить внимание на информацию о том, что Стокгольмский арбитражный суд обязал «Нефтегаз» выполнить контракт с итальянским трейдером Italia Ukraina Gas и поставить ему 13,1 млрд куб. м газа по ценам 2003 г. – 110 дол. за 1 тыс. куб. м при нынешней его стоимости в 416 дол. Суд также обязал НАК заплатить газотрейдеру штраф в размере 12,7 млн дол. за задержку поставок.

Стоит подчеркнуть, что в 2010 г. НАК проиграла еще один такой процесс, но тогда решение было гораздо мягче – компания должна была возместить около 200 млн дол. ущерба.

Информацию о решении Стокгольмского арбитражного суда относительно «Нефтегаза» также активно комментируют эксперты. Так, по мнению М. Гончара, директора энергетических программ Центра «Номос», еще рано делать выводы о том, что «Нефтегаз» может обанкротиться. Он отмечает, что за счет информационно-пропагандистской работы может создаться впечатление о наличии критичной массы проблем у «Нефтегаза». Эксперт считает, что даже об окончательном решении конфликта между НАК и Italia Ukraina Gas говорить преждевременно. Это не миллиардная сумма, которая могла бы ударить по бюджету как компании, так и государства. Кроме того, решение Стокгольмского арбитража пока не опубликовано. «Действительно, “Нефтегаз” получил еще одну проблему, но не такую масштабную, и не стоит ее переоценивать. Прежде всего, это связано с тем, что основной объем штрафных санкций, присужденный “Нефтегазу”, составляет 12 млн дол. А это штрафные санкции, которые нужно оплатить итальянскому партнеру за невыполнение условий договора за период до 2012 г.», – говорит М. Гончар (<http://delo.ua/business/gazprom-pytaetsja-informacionno-obankrotit-naftogaz-ekspert-197857/>, 21.02.2013). По его словам, контракт должен быть выполнен до конца этого года, однако газ должен быть поставлен по цене, которую должны согласовать партнеры, а не по цене 110 дол., которая была зафиксирована в 2003 г., когда спотовые цены на рынке были несколько другими.

По мнению эксперта, решение Стокгольмского арбитража – это повод рассмотреть действия руководства «Нефтегаза» вблизи – почему И. Воронин (бывший глава НАК) избегал объяснений со Стокгольмским арбитражем при рассмотрении этого дела, из-за чего теперь придется платить ощутимую сумму.

Позицію М. Гончара о том, что не стоит преждевременно говорить о больших проблемах в НАК, разделяет и директор Института энергетических стратегий Д. Марунич. «Это не такой большой объем претензий, чтобы говорить о попытках обанкротить компанию. Не стоит искать в таких действиях подводные камни, это нормальная практика, когда компания, у которой есть претензии, обращается в суд и принимается взвешенное решение», – отмечает эксперт. По его словам, «Нефтегаз» просто не дадут обанкротить, поскольку есть кредиторы, которым НАК должна в десятки и сотни раз больше – большие западные банки, «Газпромбанк», и в случае проблем они не заинтересованы в банкротстве компании. «Вряд ли возможно провести неуправляемое банкротство НАК ввиду того, что многие долги имеют государственные гарантии», – говорит эксперт (<http://delo.ua/business/gazprom-pytaetsja-informacionno-obankrotit-naftogaz-eksper-197857/>, 21.02.2013).

Можно согласиться с мнением некоторых экспертов, что прецедент с Italia Ukraina Gas вряд ли повлияет на гипотетическое рассмотрение дела по счету в 7 млрд дол., выставленному «Газпромом» за невыбранный газ, поскольку даже в случае иска со стороны российского нефтегазового гиганта аргументация будет совершенно другой.

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Поточна й перспективна ситуація в українській економіці: очікування економічних агентів та оцінки експертів

Важливим чинником, що визначає перспективи розвитку української економіки у 2013 р., є відповідні очікування всіх її суб'єктів щодо розвитку ситуації в найближчому майбутньому. Адже поведінка економічних агентів обумовлена інтерпретацією характеру зміни соціально-економічної ситуації в Україні та за її межами саме крізь призму попередніх очікувань цих економічних агентів. Тобто очікування зазначених суб'єктів, їхня інтерпретація ринкових сигналів і відповідна реакція на ці сигнали стають активною силою розвитку української економіки, оскільки вони багато в чому визначають мотивацію їхніх дій. Повною мірою це стосується й розвитку економічної ситуації в Україні у 2013 р. Причому активний вплив очікувань на подальшу поведінку тією певною мірою притаманний усім економічним агентам: домогосподарствам (населенню), підприємцям, державним службовцям тощо. Щоправда,

очікування економічних агентів є доволі мінливою характеристикою сучасної економічної ситуації в Україні. Особливо це стосується економічних очікувань населення (домогосподарств), які, як показує накопичений досвід соціологічних опитувань і маркетингових досліджень, можуть доволі істотно змінюватися протягом року.

Як показують дані дослідження споживчих настроїв в Україні, яке регулярно здійснює компанія GfK Ukraine, наприкінці осені – на початку зими 2012 р. тривало незначне поліпшення споживчих настроїв українців. Значення індексу споживчих настроїв (ІСН) у листопаді 2012 р. дорівнювало 83,7, що на 1,2 пункта більше, ніж у жовтні того ж року, а у грудні – уже 85,1. Таке поліпшення споживчих настроїв було спричинене насамперед підвищенням індексу доцільності робити великі покупки. Хоча дещо зросли й оцінки особистого матеріального становища українців. Найбільше зростання споживчих настроїв спостерігалося в Західному та Центральному регіонах, які стали лідерами оптимізму, тоді як на півдні і сході настрої погіршилися. Причому в листопаді 2012 р. споживчі настрої в селах стали найкращими серед усіх типів населених пунктів, тоді як найнижчими вони в цей період були в містах з населенням понад 500 тис. осіб (крім Києва). Уже в грудні 2012 р. відбулося погіршення споживчих настроїв в українців з доходом нижче середнього, а також у мешканців сіл. Найбільше зростання споживчих настроїв було зафіксовано в містах з населенням понад 500 тис. осіб і Східному регіоні – основним джерелом зростання стала більша готовність робити великі покупки.

Водночас у листопаді 2012 р. очікування населення щодо розвитку економіки України в цілому погіршилися на 0,5 пункти до значення 83,2. У грудні ця тенденція знову трохи посилилась – до 82,9 пунктів. Причому своє власне поточне становище українці оцінювали дещо краще, ніж економічне становище в країні. Так, оцінка респондентами свого поточного становища в листопаді 2012 р. зросла до значення 84,4 пункта, що на 3,8 пункта краще від аналогічного жовтневого показника. У грудні цей показник уже сягнув рівня 88,3. При цьому більш песимістичними були очікування щодо розвитку економіки країни на більш віддалену перспективу – на найближчі п'ять років і менш песимістичними очікування щодо розвитку країни на майбутній рік. У грудні, щоправда, ці очікування, особливо п'ятирічні, дещо поліпшилися.

Також у листопаді 2012 р. значно поглибилися побоювання українців щодо динаміки безробіття: відповідний індекс дорівнював 135,4, що на 8,5 пункта більше, ніж у жовтні 2012 р. У грудні ці побоювання послабшали зовсім «символічно» – до 135 пунктів. Інфляційні очікування населення у жовтні також погіршилися: їхнє значення зросло на 3,4 пункта до 185,2, а в грудні – уже до 185,6.

Водночас поглиблення песимізму українців щодо курсу гривні, яке спостерігалося впродовж трьох місяців – до листопада включно, коли індекс девальваційних очікувань українців зріс на 3,2 пункта, сягнувши значення 148,1,

у грудні 2012 р. вельми істотно змінилося на протилежне. У результаті індекс девальваційних очікувань населення послабився до 136 пунктів.

«Відсутність фінансових потрясінь після виборів дала змогу українським споживачам дещо розслабитися, хоча економічні очікування істотно не поліпшилися. Падіння промислового виробництва на фоні успішного сезону в сільському господарстві спричинило різноспрямовані тенденції в настроях аграрних і промислових регіонів України. До цього додалося й різне сприйняття результатів виборів у різних регіонах», – коментують аналітики GfK Ukraine результати досліджень, проведених цією компанією.

До наведеного висновку варто додати ще кілька істотних зауважень. У цілому, споживчі очікування населення, як показують дані компанії GfK Ukraine, доволі мінливі від місяця до місяця. Приблизно так само мінливі і його девальваційні очікування. Щоправда, коливання ці від місяця до місяця, як правило, якщо не відбувається якихось екстраординарних подій, не значні. Менш мінливими є очікування населення щодо загальної економічної ситуації в країні. Мабуть, це пояснюється тим, що пересічним громадянам легше оцінити власні статки й перспективи, ніж питання економічного розвитку країни в цілому.

Водночас треба наголосити, що хоча з березня 2011 р. по грудень 2012 р. й спостерігалася більш-менш усталена тенденція до зростання індексів споживчих настроїв, поточного становища та економічних очікувань, але значення цих індексів були нижчими від середнього рівня. (Довідково: зазначені індекси можуть коливатись у межах від 0 – «найпесимістичніші очікування» до 200 – «найоптимістичніші очікування»). Це означає, що впродовж доволі значного періоду в українському суспільстві переважають песимістичні настанови й очікування щодо сучасного та перспективного стану вітчизняної економіки. Така соціально-психологічна атмосфера є небезпечною, оскільки її вельми хитка рівновага може бути порушена деструктивним впливом певних економічних, соціальних і політичних факторів і спричинити дестабілізацію вітчизняної економіки. Для уникнення такої загрози очікування й оцінки населення повинні вийти принаймні на, так би мовити, «нейтральний» рівень, тобто становити близько 100 пунктів. Такого рівня, наприклад, у першій половині 2010 р. сягнули очікування щодо розвитку економічної ситуації в Україні. Трохи меншими від них у цей період були споживчі настрої українців. Утім, означені позитивні настрої у суспільній свідомості, на жаль, не закріпилися.

Наразі важко однозначно стверджувати, що нинішня тенденція до доволі слабкого й повільного поліпшення економічних очікувань населення не буде порушена через імовірний негативний вплив внутрішніх і зовнішніх чинників. Порушення ж цього хиткого поліпшення економічних очікувань населення може мати надзвичайно тяжкі наслідки для української економіки,

особливо за умов нинішньої складної ситуації на тих міжнародних ринках, де торгують вітчизняні підприємства.

Переважання песимістичних очікувань населення стосовно економічної ситуації в Україні у 2013 р. було зафіксовано й іншою компанією – TNS в Україні в рамках соціологічного дослідження, яке ця компанія регулярно проводить серед 16–65-річних жителів міст із населенням від 50 тис. осіб. І хоча ступінь песимістичності цих оцінок у 2012 р. був помітно меншим, ніж у 2009 р., однак песимістичні оцінки все ще переважали над оптимістичними.

У цілому ж переважання песимістичних оцінок економічної ситуації над оптимістичними було притаманно всім майновим групам респондентів. При цьому спостерігалася доволі чітка залежність економічних оцінок від рівня добробуту сімей. Так, серед найзаможнішої частини респондентів (так звана «вища середня» верства), по-перше, песимістичні настрої були помітно слабшими, ніж серед менш заможних респондентів, по-друге, саме в цій соціально-майновій групі спостерігалася найбільш усталене послаблення песимістичних настроїв протягом 2009–2012 рр. Водночас саме найменш заможні групи респондентів, частка яких, до речі, у загальній чисельності населення України є переважаючою, демонстрували найбільший песимізм в оцінках майбутньої економічної ситуації в державі.

Утім, в очікуваннях щодо майбутньої зміни матеріального становища сімей респондентів у III кварталі 2012 р. оптимістичні оцінки дещо перевищили песимістичні. Причому відбувалося це насамперед за рахунок настроїв населення Східного регіону України.

Розбіжності між очікуваннями щодо майбутньої зміни матеріального становища сімей респондентів і їхніми ж оцінками майбутньої економічної ситуації в Україні значною мірою відображають той факт, щр українці, не надто сподіваючись на державу, більше розраховують на власні сили. Зворотною стороною такої соціальної психології українського суспільства є доволі висока недовіра населення до державних інституцій і тінізація української економіки.

Надзвичайно важливу й вельми різноманітну інформацію щодо економічних очікувань ділової еліти України дають відповідні дослідження Національного банку України (НБУ). Так, опитування керівників підприємств щодо оцінки ними поточної і майбутньої ділової активності проводяться НБУ щоквартально. В останньому опублікованому опитуванні за III квартал 2012 р. брало участь 1201 підприємство у всіх регіонах України, що представляють вітчизняну економіку за основними видами діяльності, формами власності та розмірами за кількістю працюючих на підприємстві.

У наведених на офіційному сайті НБУ головних результатах опитувань підприємств щодо їхніх ділових очікувань у III кварталі 2012 р. зазначається, що «оцінки респондентів щодо обсягів виробництва товарів та послуг в Україні в наступні 12 місяців залишилися на рівні попереднього кварталу. Понад

половину респондентів (54,7 % відповідей порівняно з 54,4 % у II кварталі 2012 р.) вважають, що обсяги виробництва в Україні залишаться незмінними».

Водночас баланс очікувань керівників підприємств щодо майбутнього зростання виробництва, що розраховується як різниця між очікуваннями щодо зростання та зниження обсягів виробництва, у III кварталі 2012 р. залишався негативним. Тобто очікування щодо зниження обсягів виробництва переважали над очікуваннями щодо зростання його обсягів. Причому цей негативний баланс очікувань зберігається незмінним, починаючи з IV кварталу 2011 р. І формується він, насамперед, за рахунок скорочення частки тих керівників підприємств, що очікують зростання обсягів виробництва у наступні 12 місяців. Щоправда, слід звернути увагу, що наростання песимістичного балансу очікувань керівників підприємств у 2012 р. відбувалося помітно повільніше, ніж у попередні два роки.

Оптимістичний баланс очікувань керівників підприємств у III кварталі 2012 р. спостерігався у промисловості, насамперед у добувній, енергетиці та водопостачанні. У решті галузей цей баланс був негативним. Особливим песимізмом, як і у II кварталі 2012 р., вирізнялися керівники торгових підприємств.

За розміром підприємств, напрямом діяльності та формою власності підприємств найбільш оптимістичними залишалися респонденти підприємств великого розміру, які здійснюють експортні та імпорتنі операції, і тих, де частка державної власності в статутному капіталі більша ніж 25 %, зазначають фахівці НБУ. Водночас, на їхню думку, що стосується загальної картини оцінок майбутньої динаміки виробництва керівниками підприємств, то «такі оцінки пояснюються зниженням обсягів виробництва в основних видах економічної діяльності внаслідок погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури та високих цін на паливо й енергоносії».

«Інфляційні очікування на наступні 12 місяців збереглися на рівні, істотно нижчому за середнє значення, що відзначено протягом усього періоду проведення опитувань. Основним фактором, який обумовлюватиме підвищення споживчих цін, респонденти продовжують називати зростання витрат на виробництво... Оцінки впливу цього фактора у III кварталі 2012 р. знизилися порівняно з попереднім кварталом, але залишилися значно вищими від оцінок усіх інших факторів (відзначили 62,9 % респондента, зменшення на 5,0 п. п.)». Оцінка впливу чинника «бюджетні видатки уряду» зросла на 2,0 п.п. – до 40,3 %. «Оцінка впливу фактора “податкові зміни” зменшилася порівняно з попереднім кварталом на 4,0 п. п. і становила 36,4 %. Найнижче респондентами оцінюється вплив динаміки пропозиції грошей в економіці (відзначили 20,3 % респондентів порівняно з 17,3 % респондентів у II кварталі 2012 р.). Цей фактор посів останнє (сьоме) місце в рейтингу впливу на рівень споживчих цін в Україні».

«Респонденти у III кварталі покращили оцінки поточного фінансово-економічного стану своїх підприємств: баланс між оцінками стану “добрий” і “поганий” становив 2,7 % порівняно з 0,8 % у II кварталі 2012 р. За видами економічної діяльності позитивний баланс оцінок фінансово-економічного стану склався за відповідями респондентів більшості видів економічної діяльності, крім підприємств будівництва, що, як зазначають фахівці НБУ, можна пояснити від’ємними фінансовими результатами до оподаткування цього виду економічної діяльності, про що говорять дані офіційної статистики. Найвище оцінили стан своїх підприємств респонденти підприємств транспорту і зв’язку (баланс відповідей 9,8 %, зростання на 7,1 п. п.) і, як і в попередньому кварталі, підприємств сільського господарства (баланс відповідей 7,6 %, зниження на 7,1 п. п.), що відповідає офіційній статистиці (за підсумком першого півріччя 2012 р. зафіксовано позитивний фінансовий результат до оподаткування на транспорті і зв’язку та зниження фінансового результату в сільському господарстві)».

Респонденти проведеного НБУ опитування позитивно оцінили перспективи розвитку своїх підприємств у наступні 12 місяців: прогнозують поліпшення фінансово-економічного стану своїх підприємств, збільшення обсягів реалізації виробленої продукції та інвестиційних видатків, а також зростання кількості працівників на своїх підприємствах. Однак оцінки респондентів дещо стриманіші, ніж у попередньому кварталі, індекс ділових очікувань підприємств (ІДО – агрегований показник щодо очікуваного розвитку підприємств у наступні 12 місяців, розрахований за балансами відповідей респондентів стосовно змін фінансово-економічного стану підприємства та майбутньої економічної активності) становить 115,1 % порівняно зі 119,7 % у попередньому кварталі. «За видами економічної діяльності найвищі очікування щодо майбутньої ділової активності в наступні 12 місяців у респондентів добувної промисловості (ІДО становить 125,9 %), переробної промисловості (119,3 %) та будівництва (116,2 %)».

Керівники підприємств основних видів економічної діяльності, опитані НБУ у III кварталі 2012 р., незалежно від розміру, напрямку діяльності та форми власності цих підприємств очікують на поліпшення фінансово-економічного стану своїх підприємств у наступні 12 місяців. Оцінки знизилися порівняно з попереднім кварталом: баланс очікувань становить 17,7 % порівняно з 23,9 % у II кварталі 2012 р. Частка респондентів, які сподіваються на поліпшення фінансово-економічного стану, становить 29,3 %, а частка тих, хто очікує погіршення свого стану, становить 11,6 %. Водночас частка респондентів, які не очікують змін фінансово-економічного стану своїх підприємств, збільшилася до 59,0 % (порівняно з 54,2 % респондентів у попередньому кварталі та 54,1 % у середньому до настання кризи).

У цілому в динаміці оцінок керівниками зміни фінансово-економічного стану підприємств на наступні 12 місяців останнім часом переважають оп-

тимістичні настрої, на що вказує позитивний баланс таких оцінок. Утім, починаючи з III кварталу 2010 р., намітилася тенденція до деякого зниження рівня оптимізму оцінок зміни фінансово-економічного стану підприємств на наступні 12 місяців. Відбувається це насамперед за рахунок тих респондентів, які очікують саме на поліпшення фінансово-економічного стану їхніх підприємств на наступні 12 місяців.

Респонденти, зазначається у звіті НБУ щодо ділових очікувань підприємств, «очікують зростання цін у наступні 12 місяців як на покупні товари і послуги, так і на продукцію власного виробництва. Водночас зростання виробничих витрат, на думку респондентів, триватиме меншими темпами. Серед основних факторів, що обумовлюють зростання вихідних цін, респонденти називають подорожчання енергоносіїв (63,9 % відповідей), сировини і матеріалів (62,5 %). Оцінка впливу вартості трудових ресурсів збільшилася (34,9 % порівняно з 32,5 % відповідей у попередньому кварталі), і цей фактор залишається на третьому місці за впливовістю. Знизилися оцінки впливу рівня процентної ставки за кредитами, податкового тиску, цін на світових ринках і конкуренції з іноземними виробниками».

У дослідженні НБУ також зазначається, що зросла частка респондентів, які очікують на зростання потреби їхніх підприємств у позикових коштах, і водночас зменшилася частка тих, хто планує залучати позикові кошти. Пояснення такої, на перший погляд, суперечливій ситуації дає аналіз відповідей керівників підприємств на інше питання анкети, а саме: збільшилася частка респондентів, які вважають, що умови отримання кредитів стали жорсткішими. Утім, оцінка жорсткості умов кредитування у III кварталі 2012 р. була дещо нижчою, ніж наприкінці 2011р. – на початку 2012 р., не говорячи вже про період з кінця 2008 р. і до середини 2010 р.

Таким чином, аналіз результатів проведеного НБУ дослідження говорить про деяке зростання песимізму в оцінках керівників українських підприємств, хоча більш оптимістичні настрої в цілому переважають. При цьому з результатів опитування випливає, що вирішення багатьох проблемних для підприємств питань залежатиме саме від економічної політики держави, її законотворчої та регулюючої діяльності.

При цьому очікуванням керівників підприємств та експертів щодо розвитку ділової ситуації у майбутньому притаманна певна галузева специфіка. Так, на грудневій (2012 р.) балансовій нараді з питань гірничо-металургійного комплексу генеральний директор «Металургпрому» В. Харахулах заявив, що у 2013 р. виробництво чавуну зросте в Україні на 4,6 %, сталі – на 5,6 %, а прокату – на 6,4 %. У ДП «Укрпромзовнішекспертиза» перспективи зростання вітчизняної металургії у 2013 р. оцінюють дещо скромніше. Фахівці цієї компанії вважають, що виплавка сталі в Україні зросте на 3 % – до 33,7 млн т. При цьому прогноз ДП «Укрпромзовнішекспертиза» базувався на оцінці експортних можливостей і потенційного попиту на український прокат у світі,

а прогноз «Металургпрому» – на узагальненні виробничих планів окремих підприємств. Інформаційна база останнього прогнозу видається менш надійною, оскільки, як цілком справедливо припускають оглядачі, оприлюднені плани підприємств можуть певною мірою виконувати й рекламну функцію.

До того ж, за оцінками фахівців ДП «Укрпромзовнішекспертиза», у 2013 р. цілком імовірно зниження світових цін на металопрокат на 5–7 %, що може спричинити й зниження цін на сировину для виплавки сталі, що, в решті решт, відображає очікування зниження світового попиту на сталеву продукцію, у тому числі й через економічну рецесію у країнах Європейського Союзу. Наслідком такої зміни кон'юнктури буде загострення конкуренції на міжнародних ринках, де основними конкурентами українських сталеварів є виробники металопрокату з Китаю, Росії та Туреччини. Внутрішній ринок України, за найоптимістичнішими оцінками, зможе поглинути 8,6 млн т сталі, тобто близько чверті обсягів її вітчизняного виробництва. Тому деякі аналітики висловлюють доволі обґрунтований скепсис навіть щодо наведених вище прогнозів зростання української металургії у 2013 р. Вони вважають, що основним завданням вітчизняної металургії на 2013 р. буде не нарощування продажів продукції, а хоча б збереження її нинішніх ринкових позицій і модернізація технічної бази з прицілом на віддалену перспективу. Як один з ключових пріоритетів розвитку українських металургійних підприємств на 2013 р. визначив їх модернізацію й генеральний директор провідної вітчизняної металургійної компанії СКМ О. Попов.

Вельми неоднозначні експертні оцінки щодо перспектив розвитку вітчизняного машинобудування. З одного боку, нині продукція українського машинобудування, яке переважно орієнтоване на експорт, користується непоганим попитом на ринках СНД та інших країн, що розвиваються. З іншого боку, основний покупець української машинобудівної продукції Росія останнім часом проводить політику, спрямовану на обмеження доступу українських машинобудівників на свій ринок. Особливо наочно це проявляється у сфері транспортного машинобудування. Тому й оцінки експертів щодо перспектив розвитку українського машинобудування вельми різняться за галузевою ознакою. Так, у галузях енергетичного машинобудування, частково – авіабудування, деяких інших сферах вітчизняного машинобудування ці оцінки більш оптимістичні. В інших галузях машинобудування, наприклад в автомобілебудуванні, превалюють більш песимістичні настрої. Утім, у цілому очікування щодо розвитку вітчизняного машинобудування на найближчу перспективу доволі оптимістичні.

Водночас експерти очікують на вельми сприятливі умови розвитку українського аграрного сектора та продажу його продукції на міжнародних ринках у 2013 р. Адже сніжна зима поки дозволяє сподіватись на вельми хороший врожай зернових і ряду інших сільськогосподарських культур. За інфор-

мацією міністра аграрної політики та продовольства М. Присяжнюка, у 2012 р. Україна експортувала 14,6 млн т зерна. У 2013 р. фахівці Міністерства аграрної політики та продовольства прогнозують, що в Україні буде зібрано близько 50 млн т зерна.

Старший аналітик інвестиційної компанії Dragon Capital Т. Левченко висловила сподівання, що врожай зерна в Україні у 2013 р. буде понад 50 млн т, і це, враховуючи запаси попереднього врожаю, дасть змогу сформувати експортний потенціал зерна в обсязі близько 25 млн т. Щоправда, у 2013 р., на думку експертів, імовірно зниження світових цін на зернові культури приблизно на 10 %. Утім, баланси Міністерства сільського господарства США дають підстави сподіватися на сприятливу для українців кон'юнктуру на міжнародних ринках пшениці й кукурудзи.

Стриманий оптимізм демонструють продавці харчових продуктів. Адже частка витрат населення на продовольство зросла з 45,4 % у 2008 р. до 47,9 % у 2011 р. При цьому українці, як підкреслює керівник відділення досліджень рівня життя населення Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Л. Черенко, традиційно намагаються зберігати кількість і якість споживання харчових продуктів на належному рівні, навіть у кризових ситуаціях. Тому можна сподіватися на подальше збільшення обсягів торгівлі харчовими продуктами у 2013 р.

Доволі неоднозначною у 2013 р. очікується ситуація з торгівлею промисловими товарами. Так, попри переважно стримані оцінки експертів щодо перспектив збільшення обсягів продажу побутової техніки в Україні, керівники компаній COMFY та «Фокстрот. Техніка для дому» демонструють оптимізм стосовно перспектив збільшення обсягів продажу побутової техніки очолюваними ними компаніями. Це дає підстави очікувати на загострення конкуренції в цьому сегменті вітчизняної торгівлі.

Песимістичні оцінки притаманні прогнозам розвитку вітчизняної будівельної галузі. Адже, як наголошують експерти, нині потужності підприємств будівельної індустрії завантажені всього на 30–40 %. За словами керівника відділу маркетингу SV Development В. Степенка, ціни на нерухомість у 2013 р. в Україні за оптимістичним сценарієм залишаться на нинішньому рівні, а за реалістичного прогнозу знизяться на 20 %. «Провиною всьому низька купівельна спроможність населення. Поки не закінчиться економічна криза й реальні доходи українців не зростуть, ціни на квартири підвищуватися не будуть», – пояснює він. Додатковим фактором, який може вплинути на зниження цін на нерухомість, є можлива девальвація гривні. Перезапуску будівельного ринку могли б посприяти всілякі іпотечні програми. Однак, як наголошують оглядачі ділових ЗМІ, сьогодні держава фінансує тільки 0,6 % від загальних обсягів будівництва нового житла в Україні. Тому єдиний сегмент, який здатний дещо прискорити динаміку свого розвитку в 2013 р., – це комерційна (торговельна) нерухомість.

Як наголосив В. Роговий, экс-віце-прем'єр-міністр України, радник голови правління «Дочірнього банку «Сбербанку Росії», «якщо подивитися на ситуацію об'єктивно, то, звичайно, дуже серйозним викликом є сповзання економіки в рецесію: шість місяців поспіль падіння промислового виробництва, зовсім інші, ніж очікувалося спочатку, показники ВВП за підсумками року, сума боргів, недовиконання бюджету – це реалії, від яких не втекти. Складна ситуація в реальному секторі, який нині практично не має достатнього фінансування. Стан нашої кредитної системи, рівень кредитних ставок сьогодні такі, що весь підприємницький сектор практично позбавлений доступу до фінансових ресурсів. Без цього – і це загальновідомі, азбучні істини – сподіватися на сталий розвиток дуже складно. У цьому ж ряду – інвестиції, які нині теж скорочуються. І ця ситуація потребує найпильнішої уваги, ретельного аналізу та пошуку адекватних шляхів вирішення. Для того щоб конкурувати, потрібні інвестиції не тільки внутрішні, а й міжнародні».

Протягом минулого року і нині ситуація у фінансовій сфері України залишається доволі складною. Тому особливого значення набувають оцінки банківських працівників щодо основних фінансово-економічних проблем, які очікують на Україну у 2013 р. й надалі. Зокрема, голова правління «РайффайзенБанкАваль» В. Лавренчук на сторінках «Инвестгазеты» висловив думку, що у 2013 р. існує ряд ризиків фінансового характеру, що загрожують прогресивному розвитку української економіки. На його думку, «перший ризик – це вже традиційно – ризик втрати ліквідності. У 2013 р. ми не очікуємо припливу нових кредитних ліній з-за кордону. Внаслідок цього буде тривати активне “змагання” за депозити, ресурс яких у нашій країні обмежений. Можлива негативна сторона “перегонів” за ресурси – високі процентні ставки по депозитах. Якщо у 2013 р. вони не зменшаться, висока ціна кредитів продовжить відлякувати потенційних позичальників.

Другий ризик – курсовий. Можливо, девальваційні очікування ринку все ще будуть залишатися важливим фактором функціонування банківської системи. На жаль, прогнози розвитку української економіки в наступному році не дають підстав розраховувати на збільшення валютних надходжень, необхідних для підтримки курсу (гривні. – К.С.).

Третій ризик пов'язаний з усе ще триваючою тенденцією: українська судова система залишається непередбачуваною, унаслідок чого залишаються значними ризики неповернення частини раніше виданих кредитів. Це, у свою чергу, може призвести до збитковості частини банківського ринку.

Головний виклик – як відновити активне кредитування? Потрібно задовольнити попит клієнтів на кредити для розвитку виробництва в умовах дорожчечі кредитних ресурсів. Відповідь на це питання в площині впровадження альтернативних некредитних банківських продуктів». Щоправда, про які саме банківські продукти йдеться, В. Лавренчук не пояснив.

В інтерв'ю ж діловому тижневику «Коментарі» він зазначив: «У 2013 р. в українській банківській системі поступово знижуватимуться ставки за депозитами. Це уможливить зменшення кредитних ставок і збільшення обсягів кредитування підприємств і фізичних осіб. За прогнозами наших аналітиків, зростання активів українського банківського сектора у 2013 р. становитиме від 10 до 15 %. Не бачу підстав для прогнозів про нову хвилю кризи в українських банках. Банківська система добре капіталізована, багато фінансових установ уже сформували резерви під проблемні кредити, які виникли під час попередньої кризи. Нових негативних “сюрпризів”, які могли б похитнути фінансовий стан сектору, ми не чекаємо».

Голова правління Укргазбанку С. Мамедов наголошує, що «основна проблема фінансистів – нерозуміння, яку галузь економіки кредитувати». Він у цьому плані очікує на розробку державою відповідних програм розвитку галузей вітчизняної економіки, у рамках якої банки могли б виконувати функції зв'язку між бізнесом і державою. Але спочатку він очікує на серйозні зрушення в економічній політиці вже у I кварталі 2013 р., оскільки час і гроші для довгих очікувань відсутні. Суть і характер таких зрушень С. Мамедов публічно не озвучив.

На думку ж голови правління та співвласника банку «Фінансовий Партнер» Р. Павличенка, 2013 р. стане переломним для вітчизняного банківського сектору. «Найближчими роками найбільш реалістичними є два сценарії макроекономічних змін. Перший оптимістичний – стагнація економіки з подальшим стрімким підйомом. І більш песимістичний прогноз – поглиблення кризових явищ з подальшим поступовим відновленням» (економіки. – К.С.). Р. Павличенко вважає, що «риннок депозитів як основне джерело фондування банків буде перебувати у стані більш гострої конкуренції порівняно з іншими такими джерелами, що буде фактором підтримання відсоткових ставок у 2013 р.».

Водночас голова правління ПУМБ С. Черненко заявив, що він «не розділяє негативних очікувань із приводу того, що банківська система в 2013 р. може не витримати й похитнутися. Банки вже пережили дуже багато криз, запас міцності в них достатній. Не розділяє він і побоювань із приводу девальвації гривні. Ринкові коливання курсу – нормальний процес у будь-якій країні, і банкам потрібно із цим навчитися жити й працювати».

Також С. Черненко висловив сподівання, що «у найближчому майбутньому відбудеться стабілізація ставок по гривні. Це одне з ключових питань, яке визначатиме розвиток банківської системи у 2013 р. й надалі. Коли вартість гривні стабілізується, настануть нормальні ринкові умови кредитування, це дасть додатковий стимул для розвитку корпоративного бізнесу й розвитку економіки в цілому. От що, на його погляд, є найбільшим очікуванням ринку на 2013 р. «Ми вже сьогодні маємо позитивні сигнали того, що ці очікування повинні виправдатися на початку 2013 р. Наприклад, ставки на міжбанківському ринку серйозно знизилися. Думаю, слідом за цим почнеться

зниження завищеної вартості депозитів фізичних осіб, що дасть змогу запустити кредитування на нормальних умовах, за прийнятними для бізнесу та фізичних осіб ставками».

Голова правління УкрСиббанку BNP Paribas Group Ф. Жоан заявив: «Істотного зростання обсягів кредитування банківським сектором у 2013 р. ми не очікуємо. Можна згадати банківську кризу 2009 р. Тоді, незважаючи на високі ставки по депозитах у гривні, населення наважилося довірити свої заощадження в гривні банкам тільки після того, як послабилися девальваційні очікування. Відновлення кредитування почалося лише через дев'ять місяців після поновлення припливу депозитів. Тому без додаткової адміністративної підтримки активізації банківського кредитування в короткостроковій перспективі не буде». Розкриваючи плани УкрСиббанку на найближчу перспективу, він сказав: «Акцент буде зроблено на розробці нових послуг для фізичних осіб з особливою увагою до депозитних продуктів і споживчого кредитування. Що стосується корпоративного бізнесу, ми зосередимося як на співпраці з міжнародними компаніями, представленими в Україні, так і з великими українськими експортно-імпортними компаніями».

Таким чином, банкіри добре усвідомлюють складність нинішньої фінансово-економічної ситуації в Україні та очікують на відповідну підтримку з боку держави в питаннях активізації кредитування виробничого сектору вітчизняної економіки. Водночас проблема доступності фінансових ресурсів поки залишається вельми гострою для українських підприємств. Зокрема, керівник діяльності Міжнародної фінансової корпорації в Україні О. Волошина наголошує, що «внутрішні фінансові резерви вітчизняного бізнесу не такі вже великі. Фінансування від українських банків дороге, і якщо ми говоримо про довгострокові інструменти, то ресурси на ринку зараз дуже обмежені. Нові іноземні інвестори навряд чи прийдуть у країну масово у 2013 р. З одного боку, турбулентність у євросоні знижує апетити інвесторів до ризиків і роботи на нових для них ринках. З іншого – внутрішня ситуація в Україні не робить її привабливим майданчиком для нових інвестицій».

Щоправда, ця доволі точна оцінка фінансових можливостей українського бізнесу потребує деяких зауважень. По-перше, для доволі багатьох іноземних інвесторів український ринок зовсім не новий, і вони вже мають певний досвід роботи на ньому. По-друге, теза про те, що «турбулентність у євросоні знижує апетити інвесторів до ризиків і роботи на нових для них ринках», не є беззаперечно вірною. Це – радше ймовірнісне припущення, оскільки завжди є певний відсоток інвесторів, схильних до ризику. Зниження ж доходності інвестицій у Європі збільшуватиме частку таких іноземних інвесторів. До того ж певна частина вітчизняного бізнесу через офшорні компанії діє під виглядом іноземного. Ця ж категорія інвесторів, так би мовити, «менш полохлива» і краще орієнтується в українських реаліях, ніж справжні іноземці. Тому навряд чи у 2013 р. обсяги іноземних інвестицій в Україну радикальним чином

відрізнятимуться від аналогічних показників 2010–2012 рр. Інша справа, що цих фінансових джерел недостатньо для здешевлення банківських кредитів і підтримки динамічного розвитку української економіки.

Та й ціна закордонних запозичень для Кабінету Міністрів України та українських підприємств у 2013 р. може зрости. Адже на початку грудня 2012 р. Міжнародне рейтингове агентство Moody's, переглянувши економічні перспективи України, понизило рейтинг України, зберігши його негативний прогноз. Одна із причин (але не єдина) зниження рейтингу – нездатність України протягом року домовитися про нову ціну на газ із Росією. Головною причиною для перегляду рейтингу (зниження з В2 до В3, прогноз негативний) є «погіршення інституціональної стабільності на тлі політичної непередбачуваності й непрозорості інформації». «Прозорість інформації в Україні й до цього була на низькому рівні, а за останній час ситуація погіршилася через зростаючий зовнішній борг», – говорить в офіційній заяві агентства Moody's. Крім того, зазначається, що за умов падіння експорту в Україні стрімко тануть валютні резерви.

У зв'язку з цим важливе значення для обсягів і динаміки кредитування вітчизняних виробничих підприємств, а також ціни кредитів у 2013 р. матиме політика Національного банку України щодо рефінансування українських банків. І хоча обсяги рефінансування українських банків Національним банком у 2012 р. приблизно втричі перевищували обсяги рефінансування у 2011 р., утім цього виявилось недостатньо для здешевлення кредитів.

Головна причина полягає в тому, що НБУ надає банкам ресурси рефінансування на вельми короткий термін, як правило, не більше місяця. Для розвитку ж виробничого сектору вітчизняної економіки потрібні довготермінові кредити. Так, на думку голови правління АТ «Єврогазбанку» Б. Сулятицького, ставки по кредитах знизяться лише в тому випадку, якщо рефінансування буде довготерміновим: мінімум на один рік. Ураховуючи існування доволі сильних спекулятивних настроїв у банківському середовищі України, навряд чи НБУ найближчим часом піде на такі радикальні зміни у термінах рефінансування вітчизняних банків. Однак деяке пом'якшення монетарної політики НБУ на початку 2013 р. оглядачі ділових ЗМІ вже відмітили. У цілому, на їхню думку, Національний банк може у 2013 р. вжити доволі ефективні заходи з підвищення ліквідності української банківської системи, у тому числі й вживаючи заходи зі збільшення пропозиції вільноконвертованої валюти на вітчизняному міжбанківському ринку.

Отже, у цілому економічні очікування керівників підприємств, інших професійних експертів на майбутнє більш зважені, ніж оцінки населення. Уже тому вони несуть у собі значно менший потенціал негативного впливу на розвиток економічної ситуації в Україні в 2013 р., навіть якщо змістовно ці очікування підприємств не такі вже й оптимістичні. Хоча в цілому в професійному

середовищі очікування та оцінки щодо перспектив розвитку української економіки у 2013 р. доволі неоднозначні.

Що стосується оцінки перспектив розвитку вітчизняної економіки у 2013 р., то слід відзначити, що частина потужних чинників, які визначали розвиток української економіки у 2012 р., залишилася незмінною, а частина зазнала змін, іноді вельми значних. Зокрема, зберігається експортноорієнтована модель вітчизняної економіки. Не надто змінилася протягом минулого року й міжнародна економічна ситуація. Економіка Європейського Союзу (одного з основних зовнішньоторговельних партнерів України), якщо говорити про це економіко-політичне об'єднання в цілому, і надалі страждає від рецесії, а відтак більше зорієнтована на експорт, а не на імпорт товарів. Це – вельми несприятливий момент для української економіки, в основі розвитку якої, як зазначалося вище, лежить експортноорієнтована модель. Та й узагалі, на міжнародних ринках останнім часом значно посилилася конкуренція. У результаті сильно постраждав експорт продукції вітчизняного гірничо-металургійного комплексу, що, у свою чергу, справило потужний негативний вплив на українську економіку в цілому. Очікуване у 2013 р. зростання економіки Китаю, Росії, багатьох інших країн, що розвиваються, за умов нинішнього загострення міжнародної конкуренції, ще не є запорукою відповідного автоматичного зростання вітчизняного експорту, а відтак й української економіки в цілому.

Дещо неоднозначна ситуація і з очікуваним рівнем цін на імпортні енергоносії, зокрема на російський природний газ. В одних ЗМІ повідомляється, що при розрахунках показників Державного бюджету на 2013 р. виходили з ціни російського газу в межах 417–421 дол. США за 1 тис. куб. м. За інформацією інших ЗМІ, у російському «Газпромі» припускають, що ціна газу для України у 2013 р. знизиться до 352 дол. за 1 тис. куб. м.

Утім, варто пам'ятати, що, згідно з чинною нині угодою між ОАО «Газпром» і НАК «Нафтогаз України», ціна на російський газ визначається залежно від ціни на нафтопродукти з певним лагом запізнення. Тобто ціна на російський газ для України у 2013 р. визначатиметься динамікою міжнародних цін на нафтопродукти за період II квартал 2012 р. – I квартал 2013 р. Світові ж ціни на нафту в цей період коливались у межах 90–115 дол. США за 1 баррель. Відповідним чином можна очікувати й на коливання цін на російський газ для України протягом 2013 р. Тобто й ті, й інші наведені вище ціни російського газу для України можуть бути дійсними у 2013 р. Таким чином, принаймні теоретично, НАК «Нафтогаз України» може мінімізувати ціну імпортованого ним російського газу. Однак за реальних умов така свобода маневру української сторони обмежена цілим рядом факторів, як то наявність достатніх ресурсів вільноконвертованої валюти для закупівлі газу, наявність у «Газпрому» відповідних запасів газу для продажу його Україні

у відповідний період, зацікавленість «Газпрому» продавати газ НАК «Нафтогаз України» у період низьких цін на нього тощо.

Водночас не можна забувати й про фінансові претензії до НАК «Нафтогаз України» на суму в 7 млрд дол., виставлені нещодавно «Газпромом». Тому якою реальною буде економія України від здешевлення російського природного газу у 2013 р. і чи буде ця економія взагалі, поки однозначно стверджувати складно.

Також зберігається невизначеність щодо результатів подальших відносин України з Міжнародним валютним фондом (МВФ). З одного боку, у МВФ і без України вистачає претендентів, які вельми гостро потребують фінансової допомоги фонду. З іншого – поки не ясно, висуватиме МВФ якісь інші вимоги, крім озвучених раніше, як умову отримання кредитів. На думку ряду оглядачів ЗМІ, український уряд уже готовий підвищити ціни на газ для населення на вимогу МВФ. Утім, поки не ясно, чи цього буде достатньо.

Зазначені обставини значною мірою обумовили й характер прогнозів розвитку української економіки у 2013 р., що складались як урядовцями, так і незалежними експертами. Більшість цих прогнозів так чи інакше пов'язані з підготовленим урядом Державним бюджетом України на 2013 р., що вже набрав силу закону. Державний бюджет України на 2013 р. сформований на основі таких макроекономічних показників: рівень росту ВВП – 3,4 %; номінальний ВВП – 1,576 млрд грн; індекс споживчих цін – 4,8 %; індекс цін виробників – 5,5 %.

Доходи державного бюджету України у 2013 р. заплановані в обсязі 362,8 млрд грн, а видатки – у сумі 412,1 млрд грн. Граничний обсяг дефіциту держбюджету повинен становити 50,5 млрд грн (або 3,2 % від прогнозованого на 2013 р. номінального ВВП). Порівняно з 2012 р., і на це звертають увагу оглядачі ЗМІ, доходи нинішнього державного бюджету скоротилися на 12,1 млрд грн, тоді як видатки – лише на 1,5 млрд грн. У результаті граничний обсяг дефіциту держбюджету збільшився на 11,2 млрд грн (або на 28,9 %). Законом про Державний бюджет встановлено граничний обсяг державного боргу на 31.12.2013 р. в сумі 483,0 млрд грн (у Законі «Про Державний бюджет 2012 р.» ця сума становила 415,3 млрд грн). При цьому державні гарантії для запозичень у 2013 р. можуть бути надані на суму еквівалентну 50,0 млрд грн.

Передбачена мінімальна заробітня плага в 1108 грн станом на 1 січня 2013 р. й 1176 грн – станом на 1 грудня 2013 р. Що ж стосується прожиткового мінімуму, то станом на 1 січня 2013 р. він становить 1147 грн, станом на 1 грудня 2013 р. – 1218 грн. Мінімальна пенсія передбачена станом на 1 січня 2013 р. у розмірі 894 грн і станом на 1 грудня 2013 р. – 949 грн.

Причому, й оглядачі ЗМІ звертають на це увагу, темпи зростання мінімальних заробітної плати й пенсії та прожиткового мінімуму більшу частину 2013 р. передбачаються нижчими від очікуваного Кабінетом Міністрів рівня інфляції (індексу споживчих цін в Україні: грудень до грудня). Адже зазначені

виплати зростають лише 1 січня 2013 р. проти попереднього рівня трохи більше, ніж на 1,1 %, а потім майже цілий рік не змінюватимуться, тоді як уряд очікує на зростання споживчих цін у цей період на 4,8 %. І лише з 1 грудня 2013 р. мінімальні заробітна плата й пенсія та прожитковий мінімум зростуть на 7,4 % порівняно з груднем минулого року. Тобто попри очікуване зростання цін в Україні у 2013 р. держава, по суті, майже на весь цей період заморожує зростання зарплат бюджетників і соціальних виплат.

Наслідком такої динаміки зарплат бюджетників і соціальних виплат може бути обмеження можливостей розвитку внутрішнього ринку України. Причому не виключено, що найбільше страждатимуть від цього вітчизняні товаровиробники, особливо сільськогосподарської продукції та продовольства тваринного походження, оскільки у певних категорій населення з'являться додаткові стимули до заміни більш дорогих продовольчих товарів тваринного походження на відносно дешевші продукти рослинного походження. Та й попит на деякі продукти вітчизняного рослинництва, зокрема на фрукти, під впливом імовірного скорочення реальних доходів населення може зменшитися.

Щоправда, Президент України наголосив на необхідності перегляду параметрів Державного бюджету на 2013 р. за результатами економічного розвитку країни вже у I кварталі. Однак які будуть ці результати, однозначно сказати нині не можна. Розглянути вище результати розвитку національного господарства, складна ситуація на міжнародних ринках та експертні оцінки наводять на думку про вельми неоднозначні перспективи вітчизняної економіки у 2013 р. Тому, звичайно, говорити про конкретні параметри можливих змін Державного бюджету на 2013 р. за результатами I кварталу поки зарано.

Увага, яку експерти та ЗМІ традиційно приділяють аналізу параметрів Державного бюджету, пояснюється ключовою роллю цього фінансового інструменту в системі державного управління українською економікою. Не став у цьому плані виключенням і Державний бюджет на 2013 р. Тим більше що з його параметрами через систему прямих і зворотних зв'язків тісно пов'язані інші елементи вітчизняної економіки й у державному, й у приватному її сегменті.

Складність економічної ситуації в Україні і в світі обумовлює й доволі значну варіативність прогнозів розвитку вітчизняної економіки на 2013 р., що їх складають міжнародні організації та незалежні експерти. Наприклад, як зазначалось вище, Державний бюджет України на 2013 р. сформований на основі очікуваного у цьому році зростання ВВП на 3,4 %. Згідно з представленим у ЗМІ прогнозом Світового банку, приріст ВВП України в 2013 р. дорівнюватиме 2,2 %. Діапазон оцінок приросту ВВП на цей рік з боку міжнародних організацій, українських дослідних організацій, банків і фінансових компаній становитиме 1,3–3,5 % – за середньоринкового показника на рівні 2,1 %.

Директор економічних програм Центру ім. Разумкова В. Юрчишин вважає, що приріст ВВП України в 2013 р. буде лише 1,5 %, і це за умови поновлення

співробітництва із МВФ. Деякі інші незалежні експерти очікують зростання ВВП у нинішньому році приблизно на 2,9 %, і теж за умови поновлення співробітництва України з МВФ. Утім, видання Forbes.ua зібрало прогнози 10 аналітичних структур (Dragon Capital, Concorde Capital, ICU, ЄБРР, МВФ, Арт Капітал, Case-Україна, SP Advisors, Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, Goldman Sachs) щодо росту української економіки у 2013 р. Коливання прогнозів росту/падіння ВВП України на 2013 р. перебувають у діапазоні від -1,8 % (Goldman Sachs) до +3,5 % (МВФ, прогноз нині переглядається). Консенсус-прогноз зростання українського ВВП у 2013 р., за версією Forbes.ua, становить 1,1 %.

Рівні дефіциту державного бюджету (відносно ВВП), що його прогнозують незалежні експерти, відрізняються від урядового як у більший, так і в менший бік. За версією «Инвестгазеты», цей економічний показник за підсумками 2013 р. коливатиметься у межах 1,7–5,5 %, за середньоринкового значення – 2,9 %. За версією видання Forbes.ua дефіцит держбюджету (з урахуванням дефіциту НАК «Нафтогаз України») становитиме 4,04 %. На думку начальника відділу аналізу та досліджень «РайффайзенБанкуАваль» Д. Сологуба, сукупний обсяг дефіциту державних фінансів (з урахуванням підтримки не тільки «Нафтогазу України», а й Пенсійного фонду, Аграрного фонду тощо) може сягнути майже 5 %.

Водночас оцінки незалежних експертів щодо інфляції в Україні на 2013 р. переважно вищі від урядових. Так, діапазон оцінок приросту споживчих цін зі згаданого вище прогнозу, що його наводить «Инвестгазета», становить 3,8–9,0 %, за середньоринкового показника на рівні 6,6 %. Згадуване вище видання Forbes.ua подає прогноз інфляції в Україні на 2013 р. (при обчисленні рік до року) на рівні 6,9 %. Водночас, за повідомленнями деяких інших ЗМІ, консенсус-прогноз українських та іноземних економістів припускає прискорення інфляції в нашій країні у 2013 р. до 5,5 %.

На думку експертів, одним з ключових чинників інфляції в Україні у 2013 р. буде підвищення комунальних тарифів, необхідне Україні для поновлення співробітництва з Міжнародним валютним фондом. Причому станеться це, як вважають деякі з них, уже в першій половині нинішнього року. За підрахунками О. Белан, головного економіста Dragon Capital, зростання комунальних тарифів додасть у 2013 р. до річного показника інфляції 3 п. п. Крім того, на темпи інфляції у 2013 р. може вплинути ймовірне зростання цін на імпорتنі товари у зв'язку з послабленням гривні або збільшенням імпорتنих мит. За оцінками Dragon Capital, кожні 5 % девальвації гривні додадуть 1 п. п. до показника інфляції. У цілому, прогноз Dragon Capital на 2013 р. передбачає приріст цін до кінця 2013 р. на 8 %.

Нагадаємо, що Державний бюджет на 2013 р. складався з урахуванням річної інфляції (приросту споживчих цін) на рівні 4,8 %. 9 січня 2013 р. керівник групи радників голови НБУ В. Литвицький на прес-конференції

у Києві висловив думку, що у 2013 р. рівень інфляції може перебувати в межах 4,6 %.

Переважно й на більше, ніж в уряді, зростання цін виробників у 2013 р. очікують незалежні експерти з міжнародних організацій, українських дослідних організацій, банків і фінансових компаній. Діапазон експертних оцінок річного приросту цього показника в Україні перебуває в межах 4,0–6,7 %, за середньоринкового показника на рівні 9,3 %. Зазначимо, що таке перевищення приросту цін виробників над приростом споживчих цін може досягатись саме завдяки активному розвитку експорту виробленої продукції. До того ж урядовий прогноз приросту цін виробників у 2013 р. – 5,5 %.

Величина приросту ВВП у 2013 р. залежить від майбутньої динаміки вітчизняного виробництва, насамперед промислового й сільськогосподарського, а також умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Останній фактор украї важливий саме у короткотерміновому плані через, як зазначалось вище, надзвичайно високу залежність вітчизняної економіки від кон'юнктури світового ринку. На жаль, оцінки ряду експертів з цього приводу не надто оптимістичні. Зокрема, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України В. Гєєць вважає, що поліпшення у світовій економіці в цілому слід очікувати у другій половині 2013 р. І це зовсім не означає, що воно відразу сприятливо позначиться на економіці України. Тут варто знову згадати про загострення конкуренції на міжнародних ринках.

Звичайно, такі базові положення прогнозування впливають на конкретні параметри експертних оцінок. Так, діапазон оцінок приросту виробництва промислової продукції на цей рік з боку міжнародних організацій, українських дослідних організацій, банків і фінансових компаній, що його наводить «Інвестгазета», становить 1,0–4,0 %, за середньоринкового показника на рівні 2,0 %. Хоча, враховуючи минулорічний досвід розвитку виробництва й експорту продукції вітчизняної промисловості, не можна виключати ймовірності перебігу подій за більш песимістичним сценарієм.

Доволі близькі до індексів промислової продукції й оцінки цієї групи експертів щодо перспектив приросту обсягів сільськогосподарської продукції. Останні перебувають у діапазоні 1,6–4,0 %, за середньоринкового показника на рівні 2,6 %. Хоча для аграрного сектору вітчизняної економіки перспективи як внутрішнього споживання виробленої продукції, так і її експорту у 2013 р. мабуть більш сприятливі, ніж для промислових товарів (за виключенням продукції харчової промисловості).

Динаміка обсягів і прибутковість вітчизняного промислового й сільськогосподарського виробництва впливатиме на податкові надходження, що наповнюватимуть прибуткову частину Державного та місцевих бюджетів у 2013 р. Утім, за умов украї непростой економічної ситуації в Україні та у світі, особливого значення набуває мобілізація всіх джерел наповнення прибуткової частини бюджету. Одним з таких джерел є приватизація державного майна та

інші джерела, що перебувають у розпорядженні Фонду державного майна України. У 2012 р. від приватизації державного майна планувалось отримати 10 млрд грн. Однак за рахунок усіх напрямів діяльності Фонду державного майна було отримано 8,3 млрд грн, у тому числі від приватизації державного майна – 6,7 млрд грн.

У 2013 р. Фонд державного майна повинен забезпечити надходження коштів до Державного бюджету України вже на 10,8 млрд грн. Оглядачі вважають, що можливість виконання зазначеного плану визначатиметься переліком об'єктів державної власності, що виставлятимуться на приватизацію у 2013 р., і встановленим порядком їх приватизації. Хоча деякі з них висловлюють сумнів щодо виконання намічених на цей рік приватизаційних планів.

Для ефективного розвитку вітчизняної економіки виключне значення має фінансова стабільність на макроекономічному рівні. Утім, забезпечити її, насамперед через від'ємне сальдо української зовнішньої торгівлі у 2013 р., буде вельми складно. Зокрема, сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу України, за оцінками згадуваної вище групи експертів «Інвестгазети», у 2013 р. буде від'ємний. Діапазон його абсолютних значень коливатиметься у межах 5,6–15,0 млрд дол. США, за середньоринкового прогнозу – 10,5 млрд дол. По відношенню до ВВП це складатиме, відповідно, 3,2–7,6 % і 5,4 %. Треба зазначити, що ці показники не набагато, але все-таки кращі, ніж аналогічні оцінки цих же експертів за минулий рік. У межах зазначеного вище діапазону оцінок (6,9 %) перебуває й аналогічний консенсус-прогноз, складений експертами для видання Forbes.ua.

Від'ємне сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу компенсуватиметься за рахунок запозичень та інших джерел надходження вільноконвертованої валюти в Україну. Так, середньоринковий прогноз «Інвестгазети» щодо притоку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну у 2013 р. буде близький до рівня експертних оцінок двох попередніх років і становить 6,3 млрд дол. США, при діапазоні індивідуальних оцінок у межах 4,9–7,0 млрд дол. У результаті сформовано позитивний середньоринковий прогноз, як, до речі, й індивідуальні експертні оцінки, сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій платіжного балансу України на 2013 р. на рівні 10,7 млрд дол., при діапазоні індивідуальних оцінок у межах 10,3–15,6 млрд дол. США.

Утім, такі доволі позитивні макрофінансові результати досягатимуться й за рахунок приватних, й державних запозичень. У ЗМІ повідомляється, що згідно з Держбюджетом України на 2013 р. Кабінет Міністрів має намір залучити близько 136 млрд грн позик для фінансування бюджетного дефіциту. При цьому Україна повинна погасити в цьому році зовнішні позики на 35,6 млрд грн і внутрішні – на 45,5 млрд грн. З урахуванням 35 млрд грн, які необхідно буде виплатити на обслуговування державного боргу, загальна сума виплат з державного боргу у 2013 р. становитиме 116,1 млрд грн.

При цьому власне державний борг становитиме трохи більше 30 % від номінального ВВП. Однак з урахуванням гарантованого державою боргу вітчизняних підприємств його відсоткове відношення до ВВП дещо зросте. Незалежні експерти оцінюють його у межах 35,1–38,0 %, за середнього значення оцінок на рівні 36,4 %. Основною проблемою для Української держави у 2013 р. є не стільки величина її загальної заборгованості, як щогорічні виплати з обслуговування боргів.

Невизначеність із фінансовими джерелами для обслуговування державних боргів, включаючи перспективи співробітництва з МВФ, спричиняє доволі значну розбіжність у прогнозах незалежних експертів щодо величини золото-валютних резервів НБУ на кінець 2013 р. За версією «Инвестгазета» їх величина коливатиметься в діапазоні 19,9–38,9 млрд дол. США, за середньої оцінки на рівні 26,0 млрд дол. Двократні розбіжності крайніх значень експертних прогнозів величини золотовалютних резервів НБУ на кінець нинішнього року відображають вельми складну й невизначену ситуацію щодо перспектив розвитку валютної політики НБУ, що відповідає за стабільність функціонування грошового обігу в країні.

На цю стабільність впливає не тільки ситуація з державним й гарантованим державою боргом, а також і ситуація з валовим зовнішнім боргом України. Експерти, опитані «Инвестгазетой», вважають, що наприкінці цього року відсоткове відношення зовнішнього боргу України до її ВВП становитиме 67,1–76,7 %, за середнього значення прогнозу 71,9 %. Це навіть нижче від нинішнього рівня української зовнішньої заборгованості. Однак таке скорочення валового зовнішнього боргу України означає зростання попиту на вільноконвертовану валюту в Україні для сплати її резидентами свого зовнішнього боргу. Це, у свою чергу, негативно впливатиме на курс гривні.

По суті, очікування послаблення обмінного курсу гривні є домінуючим у професійному середовищі в Україні і, мабуть, і за її межами. Враховуючи фактичну прив'язку гривні до долара США, прогнози стосуються, насамперед, цієї пари валют. Прогнози курсу гривні до євро, по-перше, значно менш поширені, а по-друге, вони визначаються за крос-курсами пар «гривня – долар США» та «долар США – євро». Тому в нашому випадку можна обмежитись аналізом прогнозів курсу гривні до долара. І тут розбіжність у конкретних значеннях прогнозів доволі істотно.

У ЗМІ повідомлялось, що параметри Державного бюджету на 2013 р. було побудовано на курсі 8,3 грн/дол. США. Однак незалежні експерти практично однакостайні у більш песимістичних оцінках і вважають, що девальвація гривні у 2013 р. буде більшою. Експерти, опитані «Инвестгазетой», дають прогнози курсу гривні наприкінці цього року в діапазоні 8,5–9,5 грн/дол. США – за середнього значення прогнозу 8,9 грн/дол.

У свою чергу, консенсус-прогноз курсу гривні на 2013 р. за результатами опитування семи економістів сайтом Forbes.ua показує про поступове послаб-

лення гривні. До серпня 2013 р. курс гривні опуститься до 8,39 грн/дол. США, а під кінець року – до 8,62 грн/дол. США. Оцінки коливаються в межах від 8,4 грн/дол. США до 9 грн/дол. США. Були опитані Е. Найман (Capital Times), О. Вальчишен (ICU), В. Коваль (Піреус Банк), Т. Ратувухері (Укрсоцбанк), В. Шулік (UCRA), П. Крапівін (банк «Контракт») і Д. Власов (банк «Національний кредит»).

А керівник аналітичного департаменту SP Advisors В. Вавришук вважає, що чим швидше пройде девальвація, тим краще. За його словами, нинішня економічна ситуація не настільки критична, як у 2008 р., тому можна обійтися ослабленням гривні на 10–15 %. Такий крок не тільки підвищить конкурентоспроможність експорту і поверне в країну іноземні інвестиції, але й стане важливим економічним сигналом, що найгірше вже позаду, наголосив він.

Утім, за словами генерального директора аналітичного центру БЕСТ В. Гладкого, оголошена у вересні минулого року Федеральною резервною системою (ФРС) США емісія безготівкових доларів уже цього року може мати позитивний вплив на курс гривні. Унаслідок такої політики долар ослабне відносно євро. А, враховуючи орієнтацію нашої національної валюти на американську, то, мабуть, долар ослабне щодо всіх валют, у тому числі й гривні. Крім цього, українська валюта може подешевшати до євро, що, у свою чергу, надасть конкурентні переваги українським експортерам, які продають свою продукцію на ринках Євросоюзу, сказав він. Звичайно, емісія доларів ФРС США впливатиме на курс американської валюти щодо всіх інших валют світу. Однак малоймовірно, щоб тільки ця емісія могла б подолати у 2013 р. вплив передумов до девальвації гривні, що склались. Ця емісія, найімовірніше, зможе лише дещо послабити вплив таких девальваційних чинників.

Таким чином, проведений вище аналіз розвитку української економіки у 2012 р., ділових очікувань суб'єктів вітчизняного ринку та прогнозів експертів на майбутнє показує неоднозначність перспектив її розвитку у 2013 р. Цілком можливе доволі помірне зростання української економіки. Утім, існують також вельми потужні зовнішні та внутрішні фактори, що можуть негативно вплинути на перебіг економічної ситуації в Україні (*При підготовці статті були використані такі джерела інформації: Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт (<http://portal.rada.gov.ua>); Інтернет издание «Вся-Правда». – (<http://vsyaprawda.com>). – 2012. – 27.12; 2013. – 7, 8.01; Гуд-Вин.info. – (<http://www.goodvin.info>). – 2013. – 10.01; Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Дзеркало тижня. – 2012. – № 49; 2013. – № № 1, 3; Демократична Україна (<http://www.dua.com.ua>). – 2012. – 21.12; ДЕНЬГИ.UA - (<http://dengi.ua>) – 2012. – 28. 12; Економічна правда (<http://www.epravda.com.ua>). – 2012. – 24, 26.12; Корреспондент. – 2012. - № 49; Корреспондент.net (<http://ua.korrespondent.net>). – 2012. – 26, 27, 29.12; Левий берег (<http://economics.lb.ua>). – 2012. – 25, 28.12; 2013. – 01 – 0, 093.01; Минфин.com.ua (<http://minfin.com.ua>). – 2012. – 25, 26.12; 2013. – 7, 9.01;*

Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); *Независимое Бюро Новостей* (<http://nbnews.com.ua>). – 2012. – 26.12; *Подробности* (<http://podrobnosti.ua/economy/2012/12/27/879098.html>); *Полемика* (<http://polemika.com.ua>). – 2012. – 26.12; *Сегодня* (<http://www.segodnya.ua>). – 2012. – 25.12; *УРА-Информ.* - (<http://ura-inform.com>). – 2013. – 9.01; *Урядовий портал* (<http://kmi.gov.ua>); *Regnum* (<http://www.regnumi.ru>). – 2013. – 10.01).

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Міський голова Львова А. Садовий зустрівся з Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Корея в Україні Кім Ін-Цжун. Участь у зустрічі взяв також ректор Національного університету «Львівська політехніка» (НУ ЛП) професор Ю. Бобало.

Під час українсько-корейського діалогу обговорено ряд питань щодо співпраці у сфері IT-технологій. Ідеться про створення в найближчий час науково-дослідного центру компанії «Самсунг Електронікс» (Samsung Electronics) разом зі Львівською політехнікою.

Співрозмовники торкнулися проблем, пов'язаних із залученням нових малобюджетних авіаперевізників та розвитком бюджетних авіаліній Україна-Корея, обговорили питання промоції туристичного трикутника «Прага – Краків – Львів» для жителів Кореї. Вони розглянули також можливість облаштування комп'ютерного класу компанією «Самсунг» в одній зі львівських шкіл (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/68288.html>). – 2012. – 25.12).

* * *

Государственный научно-исследовательский и проектный институт основной химии (НИОХИМ, Харьков) разрабатывает проект строительства завода в Индии, в штате Гурджарат. По словам директора института И. Довгалюк, в апреле 2012 г. с индийской компанией был подписан контракт на передачу технического ноу-хау, базовое проектирование и техническое сопровождение производства кальцинированной соды. Мощность будущего завода – 500 тыс. т соды в год. Срок действия контракта – пять лет. В настоящее время выполнение проекта находится в завершающей стадии.

Как отметила И. Довгалюк, НИОХИМ выиграл тендер, в котором участвовали ведущие мировые инженеринговые компании. Индийские специалисты оценили преимущества научных разработок украинских специалистов и отдали предпочтение харьковскому институту. Инновационный подход к произ-

водству соды был разработан специально для индийского содового завода. За передачу только ноу-хау в качестве интеллектуальной собственности индийская сторона заплатит более 1 млн долл. Институт планирует сосредоточиться на разработках инновационных технологий производства химических продуктов, а строительные и другие неспецифические работы передавать подрядчикам. В частности, в случае с заводом в Индии в подряд была принята фирма из Германии.

НИОХИМ выполняет научные исследования по разработке продуктов неорганической химии, совершенствованию технологий их получения, аппаратного оформления химических производств и систем управления ими, а также проектирует химические предприятия. НИОХИМ – головная организация в Украине по стандартизации химической продукции, по измерениям, обеспечивающим охрану окружающей среды и безопасность труда промышленности основной химии, а также головная организация метрологической службы (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/10.01.2013/harkovskij_institut_osnovnoj_himii_proektiruet_dlya_indii_zavoda_po_proizvodstvu_sody/uncmum/)). – 2013. – 10.01).

* * *

В декабре был подписан договор об обучении бакалавров Днепропетровского нациуниверситета им. О. Гончара в университете прикладных наук города Миттвайда (Германия) по программе мастера. О новых возможностях для студентов рассказал куратор международного проекта, профессор кафедры менеджмента и туризма ДНУ А. Джусов. По его словам, пять лет продолжается активное сотрудничество Днепропетровского национального университета им. О. Гончара с университетом прикладных наук Миттвайда. За это время подписано несколько соглашений. Как результат – студенты экономических специальностей Днепропетровского университета продолжают учебу в Германии, и при условии успешного выполнения учебной программы получают диплом бакалавра немецкого университета.

Весной 2012 г. заключен договор, по которому студенты физико-технического факультета ДНУ (направления подготовки «авионика») могут продолжить обучение в немецком университете по экономическим специальностям. После завершения обучения в обоих университетах студент получает два диплома – бакалавра ДНУ по направлению «авионика» и диплом специалиста немецкого университета по специальности «инженер-экономист».

Университет Миттвайда – это достаточно большой вуз (более 6500 студентов), расположенный в Саксонии (ближайшие крупные города – Хемниц, Дрезден, Лейпциг). Он имеет богатую историю (в прошлом году исполнилось 145 лет со дня основания) и выдающихся выпускников.

За годы сотрудничества украинского и немецкого университетов в Германии обучались 64 украинских студентов. Пятеро из них уже полностью вы-

полнили учебную программу немецкого университета и получили степень бакалавра Университета Миттвайда. До конца этого учебного года немецкие дипломы получают еще трое наших студентов.

В декабре был подписан еще один договор об обучении наших бакалавров в немецком университете. В соответствии с ним бакалавры факультета международной экономики ДНУ, которые семестр учились по магистерской программе в родном университете, могут со второго семестра учиться в университете Миттвайда по программе мастера. Программа длится два года. При успешном выполнении учебной программы обоих университетов наши студенты получают два диплома – магистра ДНУ и мастера немецкого университета.

Всего на сегодня между ДНУ и университетом Миттвайда действует пять различных программ. Требования к студентам, которые желают принять участие в одной из них, несколько отличаются, но общими является следующее:

1. Студент должен учиться в ДНУ не менее четырех семестров.
2. Он должен иметь только хорошие и отличные оценки. Необязательно иметь только «пятерки».
3. Необходимо иметь сертификат, удостоверяющий высокий уровень владения немецким языком. Это требование касается не всех программ сотрудничества.

Обучение в Германии стоит не очень дорого, особенно по сравнению с астрономической платой за образование в США, Великобритании, Швейцарии и других странах (*www.056.ua* (<http://www.056.ua/news/25831>). – 2013. – 15.01).

Здобутки української археології

Унікальні монети, які мають відношення до Золотої орди та Трапезунтської імперії, знайдено на Миколаївщині археологами. Про це повідомив викладач Інституту історії та права Національного університету ім. Сухомлинського, учасник багатьох археологічних експедицій О. Смирнов. «Серед знахідок, виявлених останнім часом на території Миколаївщини, особливо цінними є монети першої половини XV ст. Три з них мають стосунок до Золотої орди, одна – до Трапезунтської імперії. Це унікальні знахідки, бо їх розкопано дуже мало», – повідомив О. Смирнов.

За його словами, це ще раз підтверджує той факт, що в XV ст. саме північно-західне Причорномор'я почало відігравати вагомую роль у торгових відносинах між Європою та країнами Азії. Учені переконані, що нові артефакти стануть окрасою нумізматичної колекції, яка виставлена в нещодавно відкритому музеї «Старофлотські казарми» (*RegioNews* (<http://regionews.ua/node/76310>). – 2013. – 14.01).

Новітні технології для харчової промисловості

Конфеты для спортсменов, обогашенные всеми необходимыми организму микроэлементами, витаминами, а также сжигателями жиров, разработали в Луганском национальном университете им. Тараса Шевченко.

«Три вида специальных конфет содержат, кроме орехов, кураги, и изюма, определённые функциональные композиции, которые воздействуют на организм спортсменов. В зависимости от вида спорта человек может выбрать для себя подходящий вид конфет», – уточняет их разработчик, доктор технических наук, доцент кафедры товароведения, торгового предпринимательства и экспертизы в таможенном деле ЛНУ Л. Сеногонова.

Новые кондитерские изделия прошли испытания на олимпийской сборной Украины. В дальнейшем эти конфеты планируется запустить в массовое производство и сделать общедоступными (*Левый берег* (http://society.lb.ua/life/2013/01/10/185161_luganske_razrabotali_konfeti.html). – 2013. – 10.01).

Альтернативні джерела енергії

Заступник голови обласної державної адміністрації П. Гончарук взяв участь в урочистому відкритті фотоелектричної установки у виставковому центрі «Козак-Палац». Монтаж установки здійснила німецька компанія «Менеджес» у рамках пілотного проекту Німецької енергетичної асоціації «Сонячний дах України».

Дана фотоелектрична установка має потужність майже 33 кВт та дасть можливість виробляти до чверті всієї електроенергії, яку споживає «Козак-Палац». Це унікальний об'єкт в країні. Аналогічна установка встановлена тільки на будівлі Посольства Німеччини в Києві. «Ми розраховуємо, що продовженням успішної роботи компанії “Менеджес” на території регіону стане будівництво сонячної електростанції у Приморську», – зазначив заступник голови ОДА П. Гончарук.

Також посадовець повідомив, що за підтримки обласної державної адміністрації в області продовжується реалізація проектів з будівництва парків вітрових електростанцій на території Приазовського, Приморського, Мелітопольського і Бердянського районів, а також сонячних електростанцій у Запорізькому, Мелітопольському, Приморському і Токмацькому районах (*Запорізька обласна державна адміністрація* (<http://www.zoda.gov.ua/news/17832/v-oblasti-rozpochala-robotu-unikalna-fotoelektrichna-ustanovka.html>). – 2012. – 21.12).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Студенти-біологи Одеського національного університету ім. І. Мечникова будуть слухати унікальний для вузів України спецкурс – по астробіології. Будущим магістрам будуть розповідати про ймовірності існування життя на інших планетах і впливі космоса на життя обитателів Землі.

«Цель курсу – допомогти студентам розширити свою наукову роботу, використовуючи методи астробіології. Всі наукові роботи студентів так чи інакше стосуються зовнішніх умов, в яких формуються будь-які біологічні системи: вплив Сонця, Луни, космічної радіації», – повідомив керівник курсу, доцент кафедри астрономії М. Рябов.

За його словами, з січня спецкурс, крім класичних біологів, можуть прослухати і студенти-мікробіологи. Спецкурс читається протягом одного семестру. Він передбачає лекції в новій мультимедійній аудиторії біологічного факультету і роботу в обсерваторії університету з телескопом, вивчення зоряного неба. Прослухав спецкурс, студенти повинні скласти зачет і написати творчу роботу, в якій повинні розглянути об'єкти своїх дипломних робіт в контексті астробіології (*Левый берег* (http://society.lb.ua/life/2013/01/03/184541_studentam_odesse_chitat.html)). – 2013. – 3.01).

* * *

Луганський вуз фінансує наукові дослідження. Як повідомив заступник наукового відділу Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка В. Прошкін, вуз єдиним університетом в регіоні, який активно підтримує наукові розробки за рахунок своїх внутрішніх засобів. Акцент робиться, перш за все, на тих проєктах, які будуть мати реальний вихід в практику. Це теми, пов'язані з методикою викладання в навчальних закладах, з промисловістю, харчовою промисловістю, сільським господарством. «Кожного року в нашому університеті реалізується порядку 80 різних наукових проєктів. Деякі з них фінансуються за рахунок державного бюджету, в частині, хотілося б звернути увагу, що за останні роки фінансувалися проєкти, які є традиційними для нашого університету – пов'язані з українською філологією, економікою, психологією, але з'явилися і нові напрями наукових досліджень. В частині, це проєкт, пов'язаний з розробкою нових продуктів харчування, проєкти, пов'язані з біохімією, хімічними дослідженнями. Це дуже актуально для сучасного ринку», – розповів В. Прошкін.

Наукові проєкти ЛНУ відрізняються своєю практичною цінністю – завдяки дослідженням, проведеним ученими Луганського національного, в закладах пенітенціарної системи не повнолітні засуджені

могут получать высшее образование параллельно с отбыванием наказания; были созданы новые полезные продукты питания; выведены стойкие к неблагоприятному климату сорта пшеницы и многое другое (*Паралель-Media* (<http://paralel-media.com.ua/p54729.html>). – 2013. – 10.01).

Охорона здоров'я

Науковці інженерно-технічного факультету Чернівецького національного університету створили прилад, який дає змогу дозволяє здійснити попередню діагностику пухлин та виявити на ранній стадії онкологічне захворювання. Це прилад, який ми розробили для ранньої діагностики онкологічних захворювань спектрополяриметр, – зазначив науковець-винахідник інженерно-оптичного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича С. Єрмоленко. Це реальний експеримент, який дає можливість визначати хірургу-лікаря стан пацієнта. Це дуже актуальний прилад для такої галузі, як онкологія. Ми маємо контакти з усією Україною, це і Інститут онкології у Києві, і клініки в Чернівцях, маємо плідні відносини з діагностичним центром та онколікарнею. Спілкуємося з колегами з Бухареста, Любляни, Варшави. Винахід може бути запропонований для малої серії випуску.

Прилад чернівецьких науковців наразі працює у Варшаві. Вже є пропозиції на отримання коштів, щоб випустити його серію в рамках гранту в Україні, але вчені наразі вагаються (*Науковці з ЧНУ розробили прилад з діагностики раку // Молодий буковинець*(http://molbuk.ua/chernovtsy_news/53366-naukovc-z-chnu-rozrobili-prilad-z-dagnostiki-raku.html). – 2012. – 25.12).

* * *

Ведущие ученые, врачи Украины и Луганщины рассмотрели вопросы эпидемиологии, профилактики, диагностики и лечения подагры, современное состояние ревматологической службы Луганска, наметили пути дальнейшей борьбы с заболеваниями в ходе научно-практической конференции «Подагра», состоявшейся в Луганске 15 января 2013 г.

Распространенность подагры в разных регионах варьируется и в большей степени определяется особенностями питания населения. По статистическим данным 2011 г., удельный вес подагры среди взрослого населения в Украине составляет 0,08 %, в Луганской области – 0,02 %.

Главный специалист по терапии отдела по организации оказания медицинской помощи взрослому населению Департамента здравоохранения Луганской облгосадминистрации В. Рокотянская пояснила: «Подагра – хроническое прогрессирующее заболевание, связанное с нарушением пуринового обмена. Характеризуется повышением уровня мочевой кислоты в крови, отложением в тканях опорно-двигательного аппарата и внутренних органах натриевой со-

ли мочевой кислоты (уратов) с развитием острого артрита, образованием подагрических узелков».

К факторам риска развития подагры относят артериальную гипертензию, гиперлипидемию, повышенное поступление в организм пуриновых оснований, например, при употреблении большого количества красного мяса (особенно субпродуктов), некоторых сортов рыбы, кофе, какао, чая, шоколада, гороха, чечевицы, алкоголя и пр. «Чаще болеют мужчины (соотношение мужчины/женщины составляет 20:1), пик заболеваемости у мужчин приходится на возраст 35–50 лет, у женщин – 50–77 лет. Однако заболевание может развиваться и в более молодом возрасте», – рассказала В. Рокотянская.

Научно-практическая конференция была организована Министерством здравоохранения Украины, Департаментом здравоохранения Луганской облгосадминистрации, академией медицинских наук Украины, ГУ «Луганский государственный медицинский университет», Украинской ассоциацией остеопороза, украинской ассоциацией менопаузы, андропаузы и заболеваний костно-мышечной системы, ГУ «Институт геронтологии АМН Украины», Луганской городской клинической многопрофильной больнице № 1.

В работе конференции приняли участие ведущие специалисты страны, в том числе В. Поворознюк – заслуженный деятель науки и техники Украины, доктор медицинских наук, профессор, член Всемирной ассоциации остеопороза (IOF), президент Украинской ассоциации остеопороза, президент Украинской ассоциации менопаузы, андропаузы и заболеваний костно-мышечной системы, директор Украинского научно-медицинского центра проблем остеопороза, руководитель отдела клинической физиологии и патологии опорно-двигательного аппарата Института геронтологии АМН Украины (*Сайт Луганської облдержадміністрації* (http://www.loga.gov.ua/oda/press/news/2013/01/16/news_44441.html). – 2013. – 16.01).

Наукові видання

У Київському університеті ім. Б. Грінченка презентовано колективну монографію «Освітологія: витоки наукового напрямку» за редакцією ректора університету, доктора філософських наук, професора, академіка НАПН України В. Огнев'юка. У монографії розглядаються витоки сучасного наукового напрямку інтегрованого дослідження сфери освіти – освітології; проаналізовано роль освіти у формуванні цінностей демократичного суспільства; досліджено становлення та розвиток освітології в Україні; визначено тезаурус наукового дослідження сучасної освіти як цілісного суспільного феномену; розглянуто базові дефініції освітології. Видання підготовлене за результатами досліджень науково-дослідної лабораторії освітології Київського університету

ім. Б. Грінченка (*Хрещатик* (<http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4203/news/1356346268.html>)). – 2012. – 24.12).

* * *

Вже тринадцятий рік поспіль в Україні виходить фахове видання з політичних та історичних наук «Україна дипломатична». Невипадково й символічно представляють книгу для високоповажної публіки напередодні Дня працівників дипломатичної служби України. Цьогоріч у збірку ввійшли 25 статей та інтерв'ю з надзвичайними і повноважними послами різних країн. Їхній досвід, зокрема, стане в нагоді студентам вишів, де є факультети міжнародних відносин. Наукове видання стабільно друкується з 2000 р. Нині читачам запропоновано 13-й випуск, який приурочений до 95-річчя української дипломатії. Видається книга за сприяння Дипломатичної академії України при МЗС України та Генеральної дирекції Київської міської ради з обслуговування іноземних представництв.

Традиційними залишилися рубрики «Сучасна українська дипломатія» та «Дослідження. Розвідки». Новим для читачів буде розділ «Трибуна дипломата», куди ввійшли статті 17 надзвичайних і повноважних іноземних послів в Україні. Про відносини Української держави з Індонезією, Кубою, Аргентиною, Грузією, Японією можна дізнатися з перших уст у рубриці «Інтерв'ю із зарубіжними дипломатами». Про закордонну діяльність Українського Біблійного товариства можна прочитати в розділі «Духовна дипломатія». Тут же муфтії України шейх Ахмед Тамім пропонує ознайомитися з особливостями ісламської освіти у світському суспільстві.

За словами генерального директора Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв П. Кривоноса, унікальність 13-го випуску криється в кількох факторах. «Найперше, у тому, що всі матеріали друкуються двома мовами: українською та англійською. Також подані не лише інтерв'ю з послами, а й їхні безпосередні публікації, що має важливе значення для української й закордонної дипломатії, для слухачів Дипломатичної академії, студентів Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, а також для архівів», – зазначив П. Кривонос.

У презентації видання взяли участь представники дипломатичних кіл України, послы, акредитовані в Україні. Така подія дає змогу показати тепле й близьке співробітництво, яке насправді відбувається між країнами щоденно (*Хрещатик* (<http://www.kreschatic.kiev.ua/art/1356382822.html>)). – 2012. – 25.12).

* * *

Рішенням Атестаційної комісії Міносвіти науки молоді і спорту наприкінці грудня було присвоєно гриф «підручник» виданню «Сучасні різновиди туризму» авторства завідувача кафедри туризму УжНУ, доцента, проректора Ф. Шандора та доцента М. Кляпа.

Цей гриф свідчить про високий потенціал ужгородських учених. У минулому році видання стало посібником, а у 2012 – підручником. Всі 104 ВНЗ України, де ведеться викладання для спеціальності «туризм» та «готельно-ресторанна справа», отримають цей підручник. Приємним моментом став вихід підручника угорською мовою (перекладач Ю. Палко) та англійською мовою (співавтори - викладачі іноземної мови кафедри туризму УжНУ).

Крім того, на останньому засіданні комісії з надання грифу, що відбулося 29 грудня, підручником стало видання Ф. Ф. Шандор, М. П. Лукашевич «Соціологія сім'ї». Чекаємо наступних успіхів ужгородських учених (*Українські студенти вчитимуться за підручником науковців УжНУ // РІОтиждень* (<http://www.rionews.com.ua/mixed/all/now/n1314142252>). – 2013. – 15.01).

Наука і влада

Младший научный сотрудник отдела морской санитарной гидробиологии Института биологии южных морей НАН Украины (ИнБЮМа НАН Украины) **Е. Тихонова** выиграла грант Президента Украины для одаренной молодежи для выполнения научно-исследовательской работы «Санитарно-биологические исследования в прибрежной акватории региона Севастополя».

В 2003 г. грант Президента Украины выиграла старший научный сотрудник отдела морской санитарной гидробиологии, кандидат биологических наук С. Рубцова, а в 2006 г. – научный сотрудник отдела кандидат биологических наук О. Соловьева.

В 1964 г. в ИнБЮМе под руководством доктора биологических наук, профессора О. Миронова была создана первая в СССР лаборатория морской санитарной гидробиологии, преобразованная в 1971 г. в отдел. В понятие «санитарный» вкладывалось значение латинского слова *sanitas* – здоровье. Было сформулировано и генеральное направление работ: взаимодействие морских организмов и их сообществ с загрязнением, которое подразделялось на две взаимосвязанные ветви.

За полувековой период сотрудниками отдела была проделана большая работа по изучению взаимодействий морских организмов с загрязнением, было опубликовано множество научных работ, выпущены десятки монографий. Только О. Миронов подготовил и выпустил около 20 кандидатов биологических наук. Отдел активно сотрудничает с зарубежными организациями. Налажена работа по общим проектам с научными учреждениями России, Турции, Германии, Грузии. Молодые ученые отдела стажировались за рубежом в Англии, Германии, Польше, Италии, Турции.

Научная деятельность молодых ученых отдела морской санитарной гидробиологии

ИнБЮМа высоко оценена на государственном уровне. В 2009 г. кандидат биологических наук С. Рубцова стала лауреатом премии Верховной Рады Украины, самым талантливым молодым ученым в области фундаментальных и прикладных исследований и научно-технических разработок; в 2001-м – премии Кабинета Министров Украины за вклад молодежи в развитие государства; в 2002-м – лауреатом стипендии Всемирной федерации ученых; в 2003-м и 2005 гг. выиграла индивидуальные гранты Национальной академии наук Украины. В 2009-м – кандидат биологических наук О. Соловьева, а в 2011 г. Е. Тихонова выиграла гранты Национальной академии наук Украины для молодых ученых.

В нынешнем году кандидат биологических наук Ю. Дорошенко стала лауреатом стипендии Национальной академии наук Украины для молодых ученых. Сотрудники отдела морской санитарной гидробиологии ИнБЮМ НАНУ С. Рубцова, О. Соловьева, Е. Тихонова, Ю. Дорошенко неоднократно удостоивались и премии им. В. О. Водяницкого для молодых ученых ИнБЮМа НАН Украины.

Молодые ученые отдела морской санитарной гидробиологии активно участвуют в общественной жизни Института биологии южных морей. Под руководством экс-председателя совета молодых ученых С. Рубцовой и нынешнего председателя Ю. Дорошенко и при самом активном участии молодых ученых отдела был проведен комплекс мероприятий международного, всеукраинского и регионального уровней. В том числе семь международных конференций молодых ученых «Понт Эвксинский» по проблемам Черного и Азовского морей, на которых рассматривались актуальные проблемы состояния среды обитания морских организмов и в целом экосистем Черного и Азовского морей.

Были подняты природоохранные вопросы, сделаны прогнозы по дальнейшему изменению экологической ситуации Азово-Черноморского бассейна. В конференции принимали участие молодые ученые и специалисты из ведущих научных учреждений Украины, России, Беларуси и Молдовы, стран дальнего зарубежья. По материалам конференции опубликованы тезисы докладов и изданы специальные выпуски сборников научных трудов «Экология моря», «Морской экологический журнал».

Также советом молодых ученых проведены шесть Всеукраинских школ-семинаров для молодых ученых «Украинская наука и экологическая безопасность Азово-Черноморского региона», где были освещены как фундаментальные научные проблемы, так и более узкие, специальные вопросы, имеющие прикладной характер в области экологии, права, медицины, экономики и интеллектуальной собственности. Проведение молодежных конференций и школ-семинаров способствует привлечению молодежи к решению экологических проблем региона.

Кроме того, молодими ученими ІнБЮМа проведено ряд природоохранных и просветительных мероприятий городского масштаба. (*Молодым везде у нас дорога // Слава Севастополя* (<http://slava.sebastopol.ua/2012.12.26/view/35898.html>). – 2012. – 26.12).

* * *

Відбулася зустріч голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич з Президентом НАН України академіком Б. Патонем. Говорячи про ситуацію, що склалася в країні у сфері науки, президент Національної академії наук України, академік Б. Патон розповів про питання, які потребують першочергової уваги. Це, зокрема, необхідність змін до українського законодавства для врегулювання питань отриманням обладнання, яке передають українським науковцям закордонні колеги як допомогу. Також мають бути змінені підходи до підтримки талановитої молоді, державного фінансування наукових досліджень, оновлення матеріально-технічної бази лабораторій. У зустрічі також взяли участь віце-президент НАН України, академік А. Загородній та заступник головного вченого секретаря НАН України, член-кореспондент НАН України В. Богданов.

У свою чергу голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич представила основні позиції проекту закону «Про засади наукової і науково-технічної політики», який підготовлено депутатами фракції «Батьківщина» (*Комітет ВР з питань науки та освіти* (http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=037C499E6E3F04CE05CEE56684D2BEAF?art_id=53761&cat_id=44731). – 2013. – 27.12).

* * *

Прем'єр-міністр України М. Азаров провів зустріч із провідними науковцями-істориками академіком НАН України П. Толочком та головою Інституту національної пам'яті В. Солдатенком, під час якої було порушено ряд актуальних питань. Зокрема, під час зустрічі обговорено питання з підготовки до відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі, фінансової підтримки наукового історико-філологічного журналу «Київська старовина», а також забезпечення реального захисту історичних пам'ятників.

Прем'єр-міністр наголосив на підтримці з боку уряду збереження культурного та історичного надбання Української держави. Він нагадав, що протягом останнього часу уряд надає фінансову підтримку на відновлення та реконструкцію визначних архітектурних пам'яток, зокрема культових споруд, серед яких і Успенський собор Києво-Печерської лаври.

Під час діалогу було також наголошено на важливості донесення до громадян історичних фактів без викривлень, на базі документальних матеріалів. М. Азаров вказав на необхідність популяризації історичних знань у ЗМІ, зокрема по телебаченню.

Ішлося також про активізацію наукової діяльності Інституту національної пам'яті. Крім того, співбесідники висловилися за доцільність проведення Року історії в Україні. Насамкінець М. Азаров закликав істориків підтримувати тісний діалог з урядовцями: «Будемо підтримувати та допомагати один одному» (*Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату КМУ* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245952202&cat_id=244276429)). – 2013. – 10.01).

* * *

В Симферополі в рамках Целевой республиканской программы «Молодежь Крыма» на 2012–2016 гг. провели круглый стол «Энергоэффективные технологии – проблемы и перспективы внедрения в Крыму», організаторами якого виступили Міністерство освіти та науки, молодіжні та спортивні відомства Автономної Республіки Крим та Молодежне правління при голові Ради міністрів АРК, а також Республіканський комітет Криму по паливу, енергетиці та інноваційній.

Метою проведення круглого столу стало обмін досвідом в сфері використання енергоефективних технологій на території Криму, розробка рекомендацій по даному напрямку на основі співпраці з громадськими організаціями при участі Молодежного правління при голові Ради міністрів. В заході взяли участь представники Республіканського комітету по паливу, енергетиці та інноваційній політиці автономії, Комітету по паливу та енергетиці Общественного совета при Совете министров Крима, науковці Таврицького національного університету ім. В. І. Вернадського та Національної академії природоохоронного та курортного будівництва, представники компаній «Актив-Солар», «Крим-Ірей», «ЮгЕнергоКонсалтинг», члени Молодежного правління, представники громадських організацій, студенти вищих навчальних закладів автономії.

Учасники круглого столу обговорили сучасний рівень розвитку енергоефективних технологій та сонячної електроенергетики на території автономії; сучасні розробки в сфері енергоефективних технологій; енергоаудит як складову частину розвитку енергоефективних технологій, а також можливості реалізації партнерських проєктів в цій сфері на території Криму. По завершенні круглого столу була прийнята резолюція, з якою можна ознайомитися на сайті (*Совет министров Автономной Республики Крым* (<http://www.ark.gov.ua/blog/2013/01/08/predstaviteli-vlasti-i-obshhestvennosti-obsudili-problemy-i-perspektivy-vnedreniya-v-krymu-energoeffektivnyx-technologij/>)). – 2013. – 8.01).

* * *

Протягом двох останніх років Івано-Франківська облдержадміністрація залучала науковців краю до визначення та вирішення

проблемних питань з розвитку Прикарпаття, враховувала їх висновки та рекомендації при прийнятті важливих рішень.

Найбільш тісна співпраця органів виконавчої влади, за словами директора департаменту економіки, заступника голови облдержадміністрації В. Поповича, склалася з науковцями Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Про що можуть свідчити розроблені фахівцями цього вишу стратегія гармонізації економічного і соціального розвитку області з державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 р., а також стратегія маркетингу туризму. Викладачі та студенти вишу залучалися до розробки рекомендацій із запобігання зсувним процесам.

Загалом науковці вишу, як повідомив на колегії ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу професор Є. Крижанівський, підготували для впровадження 120 проектів та уклали для реалізації окремих з них сім угод з райдержадміністраціями. Означені угоди стосуються проведення геологічних досліджень, енергоаудиту, створення екологічних паспортів тощо.

Як зазначалося на колегії, після проведення у квітні «Дня відкритих дверей» у кожному з трьох національних вишів обласного центру, з ініціативи голови обласної державної адміністрації М. Вишиванюка, з науковцями Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника було укладено 12 угод. Зокрема, у господарствах Богородчанського та Галицького районів посіяно елітний сорт озимого ячменю, сорт якого виведено науковими співробітниками університету. Розпочато програму історико-етнологічних та археологічних досліджень у Косівському районі, профінансовано видання книги «Старожитності Гуцульщини». У Богородчанському районі науковці ПНУ прочитали лекції з питань фізичної реабілітації школярів.

Фахівці Івано-Франківського національного медичного університету уклали з райдержадміністраціями сім угод. Науковці медичного вишу співпрацюватимуть з районами в плані підготовки сімейних лікарів, проведення тренінгів, започаткування онлайн-конференцій медиків, здійснення профілактики йодозалежних захворювань та онкохвороб. Голови райдержадміністрацій, міські голови міст Івано-Франківська, Калуша, Коломиї, Яремче та Болехова детально доповіли про свою співпрацю з науковцями.

Уважно вислухавши всіх, голова облдержадміністрації М. Вишиванюк доручив у кожному районі почати створювати плани розвитку територій з урахуванням п'яти факторів: економічного, соціального, екологічного, інформаційного та інституційного (що передбачає широке залучення громадських рад). Крім того, на його думку, важливо поєднати соціально-економічний розвиток районів з використанням курсових та дипломних робіт студентів прикарпатських вишів (*Найтісніше із владою співпрацюють науковці ІФНТУНГУ // Наддніпрянська правда (<http://pravda.if.ua/news-33782.html>). – 2012. – 24.12).*

* * *

При Вінницькій облдержадміністрації буде створено дорадчий орган із питань розвитку освіти і науки. Про це на нараді з ректорами та директорами провідних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації Вінниччини повідомив голова облдержадміністрації І. Мовчан. Він підкреслив, що нарізла суспільна необхідність якісних змін в освітній галузі області.

І. Мовчан зазначив, що бачить роботу консультативно-дорадчого органу при голові облдержадміністрації як центру, який міг би проводити координацію діяльності у сфері освіти і науки в регіоні з метою напрацювання концепції якісних позитивних змін у цих галузях. Він підкреслив, що головна мета створення такого центру – транслювати певну позицію і напрацювання освітньої галузі Вінниччини в центральні органи влади. Модернізація освітньої галузі потребує узгоджених дій ректорського корпусу Вінниччини та обласної влади, – резюмував голова облдержадміністрації **(Вінницька ОДА (http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/Doc3MM8P). – 2013. – 4.01).**

* * *

У Донецьку визначили переможців обласного конкурсу «Кращий молодий вчений», проведеного за ініціативи обласної державної адміністрації, обласної ради та обласної ради молодих вчених. Мета заходу, що проводиться згідно з розпорядженням голови Донецької обласної державної адміністрації, – виявляти та підтримувати талановитих молодих учених краю. Претенденти віком від 23 до 35 років з 18 місцевих наукових закладів Донеччини з пріоритетних напрямів у галузях природничих, технічних, соціальних та гуманітарних наук попередньо подали на розгляд журі 27 наукових робіт **(Освітній портал (<http://www.osvita.org.ua/news/68560.html>)). – 2013. – 11.01).**

* * *

За досягнення на ниві хімії та біології кандидат біологічних наук С. Декіна була нагороджена премією Одеської обласної ради талановитий молоді. За результатами наукових досліджень за 2011–2012 рр. її робота посіла перше місце. Полею пошуків стала лабораторія відділу медичної хімії Фізикохімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України.

За словами С. Декіної, звичайно, це не тільки її досягнення. Проектами займається колектив лабораторії під керівництвом директора інституту, академіка НАН України С. Андронаті та завідувачки лабораторії фізико-хімічних основ біотехнології, доктора біологічних наук І. Романовської. Учені розвивають такі напрями: екологічна біотехнологія (розробка методів ефективного очищення стокових вод від фенольних забруднювачів), стереоспецифічний гідроліз із метою розробки перспективних лікарських засобів і створення протиопікових і протиранових покриттів для офтальмології, стоматології й

алергології на основі закріплених (імобілізованих) на полімерних носіях ферментів і білків (медична біотехнологія).

У процесі роботи плідною стала співпраця з Інститутом очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова НАМН України, Інститутом стоматології НАМН України. Робота, представлена на конкурс, розвивалася у двох напрямках – офтальмології та стоматології.

Для терапії опіків очей розроблено полімерні плівки з ферментом папаїном, здатним розщеплювати зруйновані ділянки рогівки. На ушкоджене око накладається плівка, яка протягом 4550 хв. розм'якшує ділянку відмерлої тканини. Потім вона легко видаляється й можна розпочинати безпосередньо операцію з пересаджування рогівки. Інтерес щодо цього проекту пояснюється тим, що основна проблема опіків – це вгаяний час. Що довше відмерла ділянка залишається невилученою з поверхні вцілілих тканин, то вищим стає ступінь інтоксикації (отруєння продуктами розпаду) здорових ділянок. Для лікування очей час особливий цінний. Традиційний метод видалення омертвілих тканин триває від трьох до п'яти днів. Медикобіологічні випробування препарати проходили на тваринах і, за відгуками офтальмологів, завершилися успіхом. Наразі провадиться робота з доклінічного дослідження препарату (разом з докторами медичних наук Чалановою та Сотниковою).

Іншим пунктом діяльності є розробка біотехнологічних методів імобілізації ферментів і білкових речовин (закріплення білків або ферментів на якомунебудь полімерному носії). Метод знайде своє застосування в стоматології. У дослідженнях випробовувалися мукоадгезивні (такі, що прилипають до слизової оболонки) плівки, що руйнують деякі види хвороботворних бактерій. Препарати розробляються понад два роки. Експериментальні плівки застосовувалися при стоматиті й показали хороші протизапальні властивості – понад 80 % хвороботворних бактерій знищувалося, істотно скорочуючи терміни лікування (дослідження провадилися разом із заступником директора Інституту стоматології, доктором біологічних наук А. Левицьким).

В Україні подібних проєктів немає, дослідження в цьому напрямі провадяться у Великій Британії, США, Індії, їх результати можуть бути швидше втілені в життя. В Україні впровадження нових препаратів ускладнюється тим, що клінічні випробування повинен оплачувати замовник, здатний до їх виробництва. Приватним фармацевтичним компаніям значно вигідніше випускати й закупавати, наприклад, десятки видів ліків від ГРЗ, ніж один протиопіковий засіб (*Іванов О. Наука – Дороге задоволення // Одеські вісники* (<http://izvestiya.odessa.ua/index.php?go=Newspaper&in=view&id=26063>). - 2013. – 12.01).

До уваги держслужбовця

В. Радченко, голов. бібліограф, Ю. Левченко, мол. наук. співроб., В. Шкаріна, мол. наук. співроб.

Антикризове управління

*Список літератури з фондів Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського (2011–2012 рр.)*

(Продовження в наступному випуску)

Монографії, збірники, автореферати дисертацій, дисертації

1. Антонюк О. О. Антикризове управління діяльністю сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Антонюк Ольга Олександрівна ; Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава, 2012. – 20 с. : табл.

РА391929

2. Ареф'єва О. В. Антикризове фінансове управління підприємством / О. В. Ареф'єва, Ю. В. Прохорова. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. – 249 с. : рис., табл.

ВА740749

3. Афанасьєва О. Б. Антикризове управління банківською діяльністю в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Афанасьєва Ольга Борисівна ; Нац. банк України, Держ. вищ. навч. закл. «Укр. акад. банк. справи Нац. банку України». – Суми, 2012. – 20 с. : табл., рис.

РА387294

4. Бакуменко П. І. Антикризове регулювання розвитку сільського господарства України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Бакуменко Петро Іванович ; Черніг. держ. ін-т економіки і упр. – Чернігів, 2012. – 20 с. : рис., табл.

РА388685

5. Бобиль В. В. Антикризове управління банківськими ризиками / В. В. Бобиль ; Полтав. держ. аграр. акад. – Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2012. – 270 с. : рис., табл.

ВА759157

6. Болдирєв О. О. Антикризове управління банком : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Болдирєв Олександр Олександрович ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2012. – 20 с. : рис.

РА388101

7. Булеев И. П. Управление промышленными предприятиями в условиях кризиса / И. П. Булеев, Т. Ю. Корытько, А. В. Тельнова ; Донбас. гос. машиностроит. акад. – Краматорск : ДГМА, 2011. – 195 с. : рис., табл.

Ва738986

8. Гордієнко Т. В. Антикризовий механізм управління результативністю діяльності акціонерних товариств будівельної галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Гордієнко Тетяна Володимирівна ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х., 2012. – 21 с.

РА394773

9. Джулай В. О. Антикризове управління в банківському секторі економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Джулай Віталій Олексійович ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). – К., 2011. – 20 с. : рис.

РА380350

10. Джулай В. О. Антикризове управління в банківському секторі економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Джулай Віталій Олексійович ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). – К., 2011. – 207 арк. : рис., табл.

ДС124607

11. Діагностика кризи в системі антикризового управління підприємствами / В. Я. Нусінов [та ін.]. – Кривий Ріг : Чернявський Д. О. [вид.], 2011. – 405 с. : рис., табл.

ВА758625

12. Дребот С. Д. Формування системи економічного моніторингу антикризового управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Дребот Світлана Дмитрівна ; Нац. трансп. ун-т. – К., 2011. – 20 с. : табл., рис.

РА386484

13. Дубинська О. С. Механізм організаційно-виробничого менеджменту в системі антикризового управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Дубинська Олена Сергіївна ; НАН України, Н.-д. центр індустр. пробл. розв. – Х., 2011. – 19 с. : рис.

РА382716

14. Животенко В. О. Формування організаційно-економічних механізмів антикризового управління аграрними підприємствами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Животенко Віталій Олександрович ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с. : табл., рис.

РА387437

15. Забродська Г. І. Формування людського фактора антикризового управління підприємствами роздрібної торгівлі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Забродська Ганна Іванівна ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2011. – 20 с. : рис., табл.

РА382804

16. Коваленко О. В. Антикризове управління: теорія, методологія та механізми реалізації / О. В. Коваленко ; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2011. – 466 с. : рис., табл.

ВА743077

17. Кругляк А. М. Антикризове управління діяльністю підприємств (на прикладі машинобудівних підприємств Запорізької області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Кругляк Альберт Миколайович ; Держ. вищ. навч. закл. «Приазов. держ. техн. ун-т». – Маріуполь, 2012. – 20 с.

РА394052

18. Кузнєцова А. Я. Антикризове управління в банківському секторі економіки України: стан, проблеми і перспективи / А. Я. Кузнєцова, В. О. Джулай ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К. : УБС НБУ, 2012. – 202 с. : рис., табл.

ВА760596

19. Матвієнко С. В. Стратегія антикризового управління національною банківською системою : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Матвієнко Світлана Володимирівна ; Міжнар. ун-т бізнесу і права. – Херсон, 2012. – 20 с. : табл.

РА387907

20. Міщук Є. В. Теоретико-методичні засади діагностики в процесі антикризового управління гірично-збагачувальними комбінатами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Міщук Євгенія Володимирівна ; Криворіз. техн. ун-т. – Кривий Ріг, 2011. – 20 с.

РА379379

Для нотаток

Підп. до друку 01.03.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,65.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3